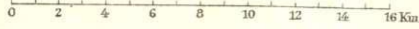
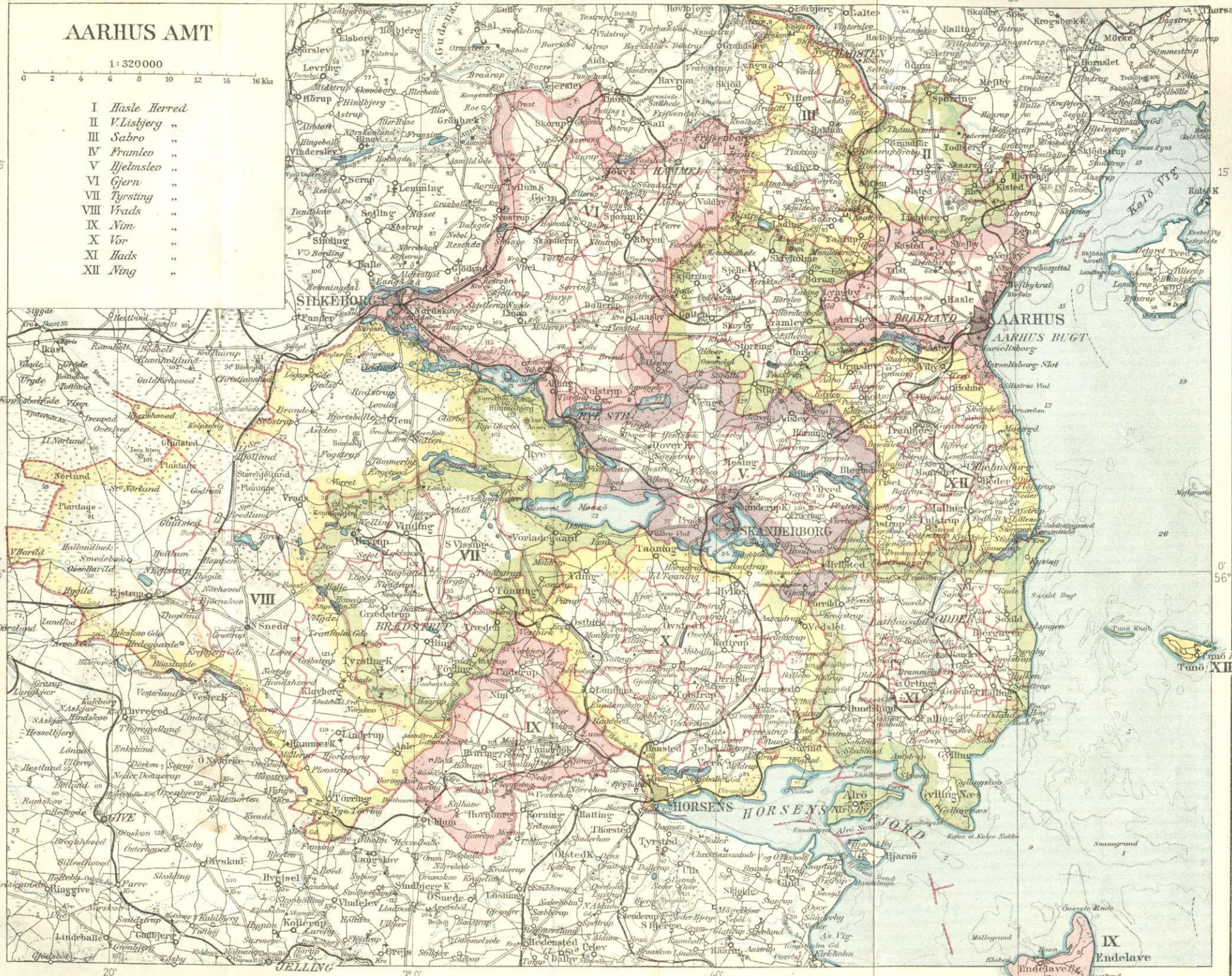

AARHUS AMT

1 : 320 000

- I Hasle Herred
- II V. Lisbjerg
- III Sabro
- IV Frankeo
- V Hjelmsleo
- VI Gjern
- VII Tyrsting
- VIII Vrads
- IX Nim
- X Vor
- XI Hads
- XII Ning

Skanderborg.

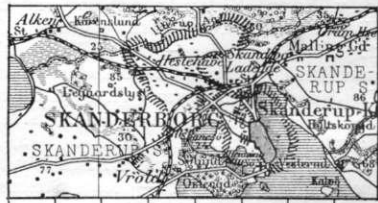
Omkr. 1800.

Skanderborg Købstad ligger i Hjelmslev Hrd. under $56^{\circ} 2' 25,60''$ n. Br. og $2^{\circ} 38' 51''$ v. L. for Kbh. — $9^{\circ} 55' 49''$ ø. L. for Grw. — (beregnet for Kirkens Taarnspids). Byen ligger i smukke Omgivelser paa en Odde, der skyder mod S. ud i den 922 ha store *Skanderborg Sø* (24 m o. Havet), hvis Bredder omgives af Skove og Bakker, og i hvis største Del, Storesø, Ø. og S. for Byen, de to smaa Øer, den skovbevoksede *Æbelø* og den ved en lille Halvø (Sønderø) næsten landfaste høje nøgne *Kalvø* ligger; den vestl. Del af Søen kaldes Henning- eller Lillesø, der atter staar i Forbindelse med Svanesø eller

Sortesø. Ved Byens Sydgrænse fører en Dæmning med en Bro (Frederiks- eller Dagmarbroen), over det smalle Løb mellem Store- og Lillesø, til Slotsholmen, der nu er landfast mod V. med Dyrehaven, og som danner et Næs mellem Søerne. Højeste Punkt i Byen er mod N., ved Hjørnet af Adel- og Møllegade, 37 m (herfra kan man se Taarnene paa Ejer Bavnehøj og Himmelbjærget); paa Torvet er der 28 m. Afstanden fra Aarhus er omtr. 23, fra Silkeborg 28 og fra Horsens 19 km (ad Jærnbanen henh. 23, 31 og 29 km). Byens Udstrækning fra N. til S. er omtr. 1500 m, fra V. til Ø. højst 600 m. Hovedgaden er Adel- eller Storegade, der gaar over Torvet og mod N. (Nørregade) udmunder i Aarhusvejen, mod S. i Horsensvejen; parallelt med Adelgades sydl. Del gaar Borgergade (tidl. Lillegade), der ved Torvet forbindes med den ved Skolegade; mod V. gaar Vestergade og Møllegade, der udmunder i Ryevejen, Skanderupgade og Banegaardsvej, der fører til den udenfor Bygrænsen liggende Jærnbanestation, i Nærheden af hvilken der er sket en betydelig Nybebyggelse og anlagt flere nye Gader. I den Del af Byen, der ligger S. for Torvet, er mange ældre Huse bevaret.

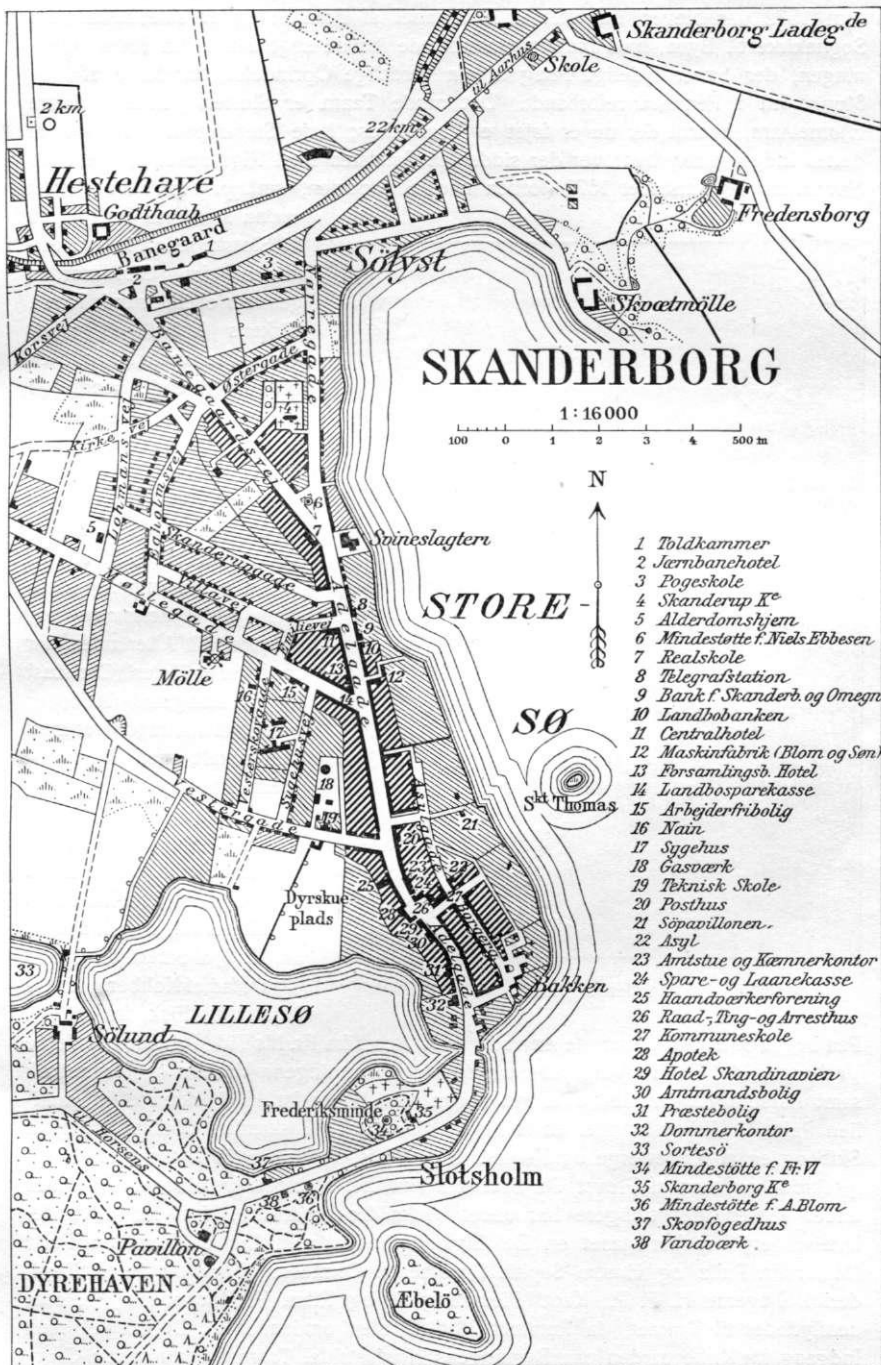
Byen har 21 Gader, Stræder og Veje samt 1 Torv. Som Forstad regnes Banegaardskvarteret i Skanderup S. Købstadsgrunden med tilhørende Markjorder udgør 413 ha, og der var $\frac{1}{2}$ 1921 537 Huse, samt 148 i Banegaardskvarteret. Af Arealet var i 1919 169 ha besaaede, 82 Grønfoder og Græsning, 34 Haver o. l., 4 Mose, 2 Skov, 59 bebygget Grund, Veje o. l. og 55 Vandareal. Det saml. Hartkorn var 1905 28 Td. Der fandtes 43 Ejendomme i den egl. Købstad med 4 Td., 201 Jordbrug med Avlsbygninger paa Markjorderne med 20 Td. Hk. — Paa Købstadens Grund ligger Skanderup Kirke. Ved Bkg. af $\frac{9}{11}$ og $\frac{9}{11}$ 1906 indlemmedes mindre Dele af Skanderup S.

Byningernes samlede Brandforsikringssum udgjorde $\frac{1}{4}$ 1925 13,724,764 Kr. (Antal af Forsikringer 637). Ved Vurderingen til Ejendomsskyld 1924 udgjorde den saml. Vurderingssum 11,587,000 Kr., deraf Jordværdien 2,848,000 Kr.

Af Byens offentlige og andre Bygninger samt Institutioner nævnes:

Kirken, paa en Bakke („Slotsholmen“) i Skanderup Sogn paa Næsset mod S. ved Horsens Landevej, er den eneste Levning af Skanderborg Slot, der blev solgt 1767 og da nedbrudt undtagen en Del af Hovedfløjen med dennes østl. Rundel,

Efter Generalstabens Revision. 1924.

som 1572 var bleven indrettet til Slotskapel af Fred. II og nu skænkedes som Sognekirke til Byen, hvis Indbyggere allerede havde søgt den siden 1699. Bygningen, der bærer tydeligt Præg af sin verdslige Oprindelse, har Mure af røde Munkesten i Renæssanceforbandt. Det runde Taarn er Slottets gamle, sydøstre Hjørnetaarn, hvortil der nu er føjet et Vaabenhus; høje Stentrapper fører op til dettes Indgangsdør, hvorover der sidder en Sandsten med Rigsvaabenet, Fred. II's Navnetræk og Aarstallet 1571 (forhen over Slotsporten, sml. p. 145). Da Slottet endnu stod, var Indgangen til Slotskapellet i Sydvestmuren fra Slotsgaarden gennem et lille rundt Taarn.

Skanderborg Kirke.

Kirkens Indre, et udelt Rum uden særligt Kor, blev gennemgribende ændret i 1800; det blev restaureret omtr. 1866, Taarnet 1882, Kirkens Ydre 1885. Rummet, hvis Højde svarer til Slotsfløjens Stueetage, har fladt, gibset Loft. Inventaret er en ejendommelig Blanding af Renæssance- og Empire-Stil. Altertavlen, der indfatter et Maleri (Christus) af Dalsgaard 1866, er nu sammenkomponeret med den enkelt, men fint snedkrede Prædikestol fra 1572, som før stod ved det øverste østlige Vindue, men 1800 fik sin nuv. Plads. Døbefont fra 1850 af Sandsten efter Tegn. af Bindsbøl, og en anden, fra 1910, af Smedejærn, med Daabsfad af Kobber, med tre krydslagte Fisk, fra c. 1700.

Paa begge Sider Pulpiturer, de nærmest ved Alteret fra Fr. II's Tid. Paa Stolestaderne Vaabenskjolde, Fr. II's Valgsprog og hans og Dronningens Vaaben og Navnetræk samt Aarst. 1572. Orgelet, over Indgangen mod S., er fra 1800, skænket af Familien Pultz. I Kirken hænger en af Major Warnick 1827 skænket Glaslysekrone, et Skib og en af Kirkeværge og Købmd. Hans Friis og Hustru 1774 skænket Malmlysekroner samt en af Provst Th. Sørensen skænket elektrisk Lysekroner. Kælderen under Kirken, der tidligere har været Vinkælder, er dækket af to lange Tøndehvælvinger; her har staaet en Del Ligkister, bl. a. med Lig af Familien Pultz (Major Fr. Pultz og Hustru Sophie Dorothea f. Comtesse Holck og deres Slægt, deribl. Jægerm. H. F. P., Kapt. Flemming P. og Ritm. P. Hovenbeck P.), som henflyttedes til Taarnet, da Rummet 1886-87 blev omdannet til Ligkapel med Indgang fra Kirkegaarden paa Bygningens Nordøstside. Taarnet har foruden Gravkælderen 4 Stokværk, delvis med murede Renæssancekaminer; gennem nederste

Stokv. er Indgang til Kirken; en Egetræsdør er 1916 skænket af afd. Fabrikant A. Blom; i øverste Stokv. hænger Kirkens to Klokker, støbte 1773 og 1783; fra dets Gladhuller er der vid Udsigt over Egnen. I Kirketaarnet er opstillet den Arent'ske Oldsagsamling, samlet væsentlig i Aarene c. 1875-1900 af Sagfører H. C. Arent i Skanderborg og efter hans Død 1913 i Henh. til hans Ønske skænket af Enken til Skanderborg By for dør at bevares udelte. Samlingen omfatter mindst 10,000 Stykker, væsentligst fra Stenalderen, dog ogsaa noget fra Bronze- og Jernalder samt hist. Tid. Paa Grundlag af den paatænkes engang skabt et „Skanderborg Museum“. Samlingen blev i 1915 delvis opstillet i Taarnets 3. Stokv. og er siden

Raadhuset.

offentlig tilgængelig; i 1925 blev den væsentlig som Helhed opstillet og fylder nu tillige 4. Stokv.

Ved Kirken, der er selvejende, er ansat en Sognepræst og en residerende Kapellan, som tillige er Præster ved Skanderup og Stilling Kirker. Kirken ejede 1925 c. 9000 Kr. og havde ingen Gæld.

Kirkegaarden er anl. 1773, c. 1,1 ha (før den Tid brugte Byen Skanderup Kirkegaard). Paa Kirkegaarden er begravet Stiftamtmand, Dr. phil. T. A. J. Regenburg, † 1895.

Missionshuset „Nain“, Vesterskovgade, er opf. 1900 og ejes af Indre Mission.

Raad-, Ting- og Arresthuset, paa Torvet, opført 1860 efter Tegning af Arkitekt Zeltner (det enetages 1830 opførte Raadhus blev nedrevet og gav Plads til en Udvidelse af Torvet), er af røde Mursten i 2 Stokværk med Kamgavle og Taarn med Spir midt paa Façaden. Det ejes af Skanderborg Amtskommune med $\frac{5}{6}$ og Købstaden med $\frac{1}{6}$ og indeholder Retssal med tilhørende Forværelse og Sagførerværelse, Amsraadssal, Lokale for Forligskommissionen, to Lokaler for Aarhus Stiftamts og Herredskontorets Arkiver samt Arrestforvarerbolig og Plads til 10 Arrestanter. I Amsraadssalen hænger Malerier af Stiftamtmandene T. A. J. Regenburg († 1895), malet af N. Pedersen Mols, Kmhr. C. V. J. Dreyer, malet

af Bertha Wegmann, og Kmhr. H. C. Dons (malet 1924 af J. C. Schlichtkrull). I 1919-20 opførtes en Tilbygning til den nordlige Ende af Raadhuset efter Tegning af N. D. Jørgensen, Aarhus, og indeholdende Politistation, Lokaler for Statspolitiet, smuk Byraadssal (udført i Teaktræ og med Vægdekorationer af Harald Borre, Aarhus), Udvalgsværelse m. m. Paa Trappegangen er Byens gamle Fane (fra 1747) anbragt. — Før 1830 havde Byen intet Raadhus, men Tinget holdtes i nogle Værelser i Porthuset ved Vindebroen til Slotsholmen, og efter at dette i Beg. af det 19. Aarh. var nedbrudt, i Byfogedens Hus (den nuvær. Amtsgaard). I Port-

huset var ogsaa Arrester, og efter Nedbrydelsen maatte Arresterne anbringes i Aarhus, indtil Byen fik Raadhuset 1830; særlig besværlig var det, at man, naar Retten skulde holdes, maatte afhente Arresterne fra Aarhus til Afhøring i Skanderborg og derefter føre dem tilbage igen.

Administrationsbygningen er indrettet i det tidl. Hotel Phønix, Adelgade, der 1918 købtes af Kommunen, og indeh. Borgmester- og Kæmnerkontorer samt Bolig for Kæmneren. 1. Sal er udlejet til Amtstue samt Bl. for Amtsforvalteren for Skanderborg Amtstuedistr.

Amtsgaarden.

Amtsgaarden, Adelgade, en smuk grundmuret Bygning i to Stokv. med Kælder og Frontespice, er opf. 1804 af Byfoged Bagger, men købt 1825 af Staten og indrettet til Kontor og Bolig for Amtmanden (fra 1867 Stiftamtmd. for Aarhus Stiftamt).

Det kommunale Skolevæsen omfatter efter Skoleplanen af 1925 en Grundskole og en Realskole, der afslutter med Præliminæreksamen. Skolebygningen, ved Skolegade og Asylgade, er opf. 1858 af gule Mursten i 2 Stokv.; 1895 byggedes en Tilbygning ved Skolegade, 1909 en Gymnastiksal med Skolebade og 1916 en større Tilbygning med Klasseværelser, begge ved Asylgade. Ved Skolen er ansat en Overlærer, 6 Lærere, 6 Lærerinder samt 2 Timelærerinder, og der er c. 500 Elever. — Indtil 1816 var Byens Skole i et 7-Fags Hus i Borgergade, det senere Fattighus; 1816 købte Byen Skanderup Skole (en af Fr. IV's Skoler), Adelgade 43, der indrettedes til Førstelærerens Skole, medens Adelgade 13, „det latinske Skolehus“, der havde været Latinskole 1651-58 og derefter til 1819 Degnebolig, indrettedes til Andenlærerens Skole.

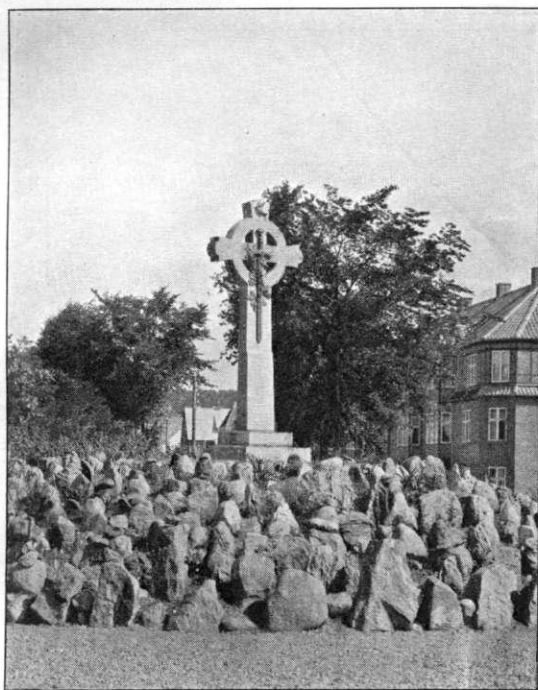
Teknisk Skole, Vestergade, er opf. 1896 (indv. ²⁰/₁₀ 1897) af røde Mursten i 2

Stokv. med Kælder. Den kostede 30,580 Kr., hvoraf Staten ydede 10,000 og Kommunen 1000 Kr., men bekostedes iøvrigt opført af den 1871 stiftede Industri-Haandværkerforening, der i en Aarrække havde drevet en „Tegneskole“ i Kommuneskolens Lokaler. — **Handelsskolen**, med Lokale i Kommuneskolen, har 1 Forst., 2 Lærere samt 58 Elever. — **Skanderborg Real- og Mellemskole** (privat), Adelgade, er opf. 1884 for 25,000 Kr. af røde Mursten i 2 Stokv. (brændte 1888, men genopførtes i samme Skikkelse); den fik 1886 Tilladelse til at afholde Præliminæreksamen, og nyder Tilskud fra Staten, Amtet og Kommunen. Den har en Bestyrer, 3 Lærere og 5 Lærerinder samt c. 200 Elever.

Folkebogsamlingen, Adelgade 71, er opr. 1901, og havde 19²⁴/₂₅ 2400 Bd., Antal Udlaan 8470, Budget 921 Kr. Den bliver nu fuldstændig reorganiseret, og en betydelig Udvidelse vil finde Sted.

Der findes Teatersal i Haandværkerforeningen (se p. 138).

Skanderborg Amts- og Bysygehus, V. for Byen ved Sygehusvej, er opf. 1890-92 for c. 155,000 Kr. af Sk. Amtskommune af røde Mursten efter Tegn. af Arkl. Th. Arboe og består i 3 Bygninger, det egl. Sygehus (med 35 Senge), Epidemihuset (20 Senge) samt Obduktions-

Niels Ebbesens Minde.

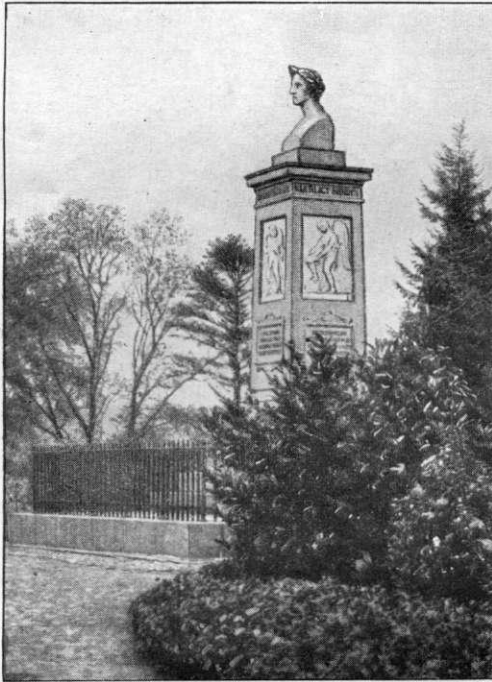
og Lighuset. Fra $\frac{1}{4}$ 1925 indtraadte Købstaden som Medejer, saaledes at det nu ejes med $\frac{3}{4}$ af Amtet og $\frac{1}{4}$ af Byen. — Det tidl. Bysygehus i Borgergade, en ældre Bygn. i 1 Stokv., anvendes nu som Husvildeafd.

Det kommunale Alderdomshjem, Hj. af Møllegade og Lohmannsvej, er opf. 1924 af røde Sten i 2 Stokv. efter Tegn. af Arkt. Puck jun., Aarhus, og kostede c. 140,000 Kr. Der er Plads til 16 Alumner. — **Fattighuset**, Borgergade, er en gl. Bygning i 1 Stokv. (Skole indtil 1816).

Stiftelser: **Alderdomsfriboligen**, Møllegade, af røde Mursten i to Stokv., er oprettet 1877 af Haandværkerforeningen ved frivillige Bidrag og afgiver efter en Udvidelse 1900 Fribl. for 11 ubemidlede Familier. **Børneasylet**, Asylgade, af røde Mursten i 1 Stokv., er oprettet 1867 af Amtmd., Baron Bille-Brahe og Hustru, fornyet 1879 ved Gaver fra Stifterne og Vallø Kloster; en ny Bygn. opførtes 1906 efter at Kbmd. J. M. Lindberg, Grenaa, havde testamenteret c. 20,000 Kr. hertil. Begge Stiftelser har egen Bestyrelse.

Gasværket, ved Vestergade, er anl. 1892 for 87,412 Kr. og gentagne Gange udvidet. Produktionen i 1925 udgjorde 418,820 m³. — Byen har intet Elektricitetsværk, men havde tidligere Tilslutning til Elektricitetsværket „Østjylland“ i Odder, og blev derefter Andelshaver i Gudenaacentralen (20 Andele af 1000), hvorfra der nu modtages Strøm. — **Vandværket**, i Dyrehaven, er anl. 1907 for c. 100,000 Kr. Dagl. Vandforbrug gennemsnitl. 765 m³. — **Brandstationen** ligger ved Teknisk Skole, Vestergade.

Jærnbanestationen, N. for Byen, i Skanderup S., er opf. 1871 og er Station

Frederik VI's Minde.

paa den østjyske Længdebane samt Udgangspunkt for Skanderborg-Silkeborg-Skern Banen. Banegaardens Terræn udvidedes betydelig 1889 ved Udgravninger, og der opførtes en Lokomotivremise og en Tunnel. Det østjyske Dobbeltspor er nu (1926) ført ind baade fra Aarhus og Horsens, og Baneterrænet er derfor for Tiden atter under Udvidelse. Ved Stationen findes et Toldkontrolsted, der hører under Toldkammeret i Silkeborg. **Posthuset**, Adelgade, ejes siden $\frac{1}{10}$ 1919 af Staten, **Telegrafstationen**, i s. Gade, findes i lejede Lokaler; den blev 1907 oprettet som selvstændig Station, efter at den siden Oprettelsen 1860 havde sorteret under Postvæsenet.

Af andre Bygninger nævnes *Præsteboligen*, Adelgade, opf. 1740, ombygget 1924, legeret til Embedsbl. 1762, *Dom-*

merboligen med Kontorer, Adelgade, opf. 1889. *Spare- og Laanekassen for Sk. og Omegn*, Adelgade 83; dens tidl. Ejendom er 1926 solgt til Byen. *Haandværkerforeningen*, Adelgade, en ældre Bygn. i 1 Stokv., ombygget 1895, med Teatersal i en sen. opf. Sidefløj mod Haven. Et *Svendehjem*, Vestergade, opf. 1901.

Anlæg og Mindesmærker. I Hjørnet mellem Nørregade og Banegaardsvej er der et af Kommunen ejet lille Anlæg, hvori der 1878 ved frivillige Bidrag fra Egnen er rejst et Mindesmærke, et omtr. 2,5 m højt Visbykors med egekranset Sværd og en Lærke i Relief samt Indskr.: „Minde om Niels Ebbesen og hans Fæller“ (efter Tegn. af Hasselriis). — Slotsbanken, V. for Skanderborg Kirke, er omdannet til et smukt Haveanlæg, *Frederiksminde*, der ejes af Staten, hvori der er rejst et *Mindesmærke for Fr. VI* (afsl. $\frac{21}{7}$ 1845; efter Tegn. af Hetsch), en af et Jærngitter omgiven Granitstøtte, med 4 Basreliefs af Marmor (Retfærdigheden, Friheden, Oplysningen og Stændernes Indstiftelse 1831) og en kolossal Marmorbuste af Kongen, udf. af Thorvaldsen, der skænkede Busten. Under Re-

liefferne staar Vers af Ingemann. Granitstøtten er hugget af „Damsstenen“ fra Tinning Skov (se Aarh. Stifts Aarb. 1908 p. 62 flg.). — Lidt vestligere ligger den Kommune tilhørende Ejendom *Sølund* (købt 1886 for 120,000 Kr.) med 2 Stokv. høj Hovedbygning, opf. c. 1850 af J. H. Jensen, omtr. 44 ha Ager, Øen *Æbelø* (1,7 ha), og en c. 100 ha stor vel vedligeholdt Skov, *Dyrehaven*, hvis nordl. Del kaldes Guldbryllupsanlægget, med en af Kommunen 1887 opf. Pavillon. I Dyrehaven er rejst en Mindesten for Propr. *Pool Langballe* af Mallinggd., der ^{28/1} 1901 satte Livet til ved at forsøge at frelse en Dreng, der var gaaet gennem Isen paa Skanderborg Sø, samt for Fabrikant *A. Blom*, † 1915 (Granitsten med Portrætre relief i Bronze, afsl. ^{29/7} 1917). Her staar endvidere „*Prins Ferdinands Støtte*“, rejst af en taknemlig Fader (c: Kbmd. Kindler) til Minde om Prins F. og

Fra Borgergade.

Carolines Besøg ^{31/5} 1839 (Prinseparret havde taget sig af en af K.s Sønner, der blev uddannet til Musiker). Paa Torvet er ^{28/10} 1916 afsl. et Mindesmærke for *Frederik II*, en cirkelformet Stenkreds af 1 m høje, kannelerede Stenpæle, oven til forbundne med Lænker; i Midten er en Lind („Bytræ“) plantet; i Stenkredsen knejser en 3 m høj Seeberger-Sandsten, bærende et kronet FS, Byens Vaaben samt Datoen 28de Oktober 1583, den Dag Skanderborg fik tildelt Købstadprivilegier. Mindesmærket, der er udf. efter Tegn. af Prof. H. C. Amberg, er skænket af Kontorchef i Finansministeriet O. F. Jansen.

Gamle Huse. Det gamle Skanderborg bestod mest af lave Bindingsværks-gaarde, hvoraf en Del endnu er i Behold, særlig i *Borgergade* (tidl. Lillegade), hvor de danner et særdeles hyggeligt Gadebillede. Blandt Avlsgaardene her kan fremhæves *Nr. 3* og *15*, paa hvis Portoverligger læses henholdsvis 1779 og 1738. Til det 18. Aarh.'s Bindingsværksgaarde hører endv. de saak. „*Barakgaarde*“, Hj. af Adelgade og Louisenlund, hvoraf kun een er tilbage, en Rest af Rytternes Barakker, samt den gl. Gæstgivergaard, som tidl. gik under Navnet „Skruestikken“, *Adelgade 49*, en 12 Fag lang, 1 Stokv. høj Bindingsværkslænge med mønstermurede Tavler og skilt fra Fortovet ved en Række Stenpæle med Jærnlænker. Foran Gadedøren to smukke Linde. *Præstegaarden*, *Adelgade 9*, er opf. 1740, men senere forsynet

med grundmuret Façade. Paa denne er anbragt en Egetræstavle med et gudeligt Vers. Byens stateligste Bygning er den grundmurede *Amtsgaard*, Adelgade 19, opf. 1804 for Byfoged Bagger af Murermester Peder Svane Quist.

Indbyggertallet var $\frac{1}{2}$ 1921 3938 (1801: 488, 1850: 1042, 1901: 2721) med Banegaardskvarteret i Skanderup S. 4512. Efter Erhverv fordelte Folkemængden i Købstaden 1911 (3403) sig i flg. Grupper: 1318 levede af Haandv. og Industri, 612 af Handel o. l., 540 af Transport, 148 af Landbrug, 1 af Fiskeri, 223 af immateriel Virksomhed, 242 af Tyendegern. o. l., 179 af egne Midler, 64 væsentligst af offtl. Understøttelse, 76 var uden angivet Erhverv.

Om Indførselstolden henvises til Silkeborg.

Fiskeri. I Skanderborg Sø fanges aarlig 500-1000 kg Gedder, 200 kg Brasen, 50 kg Knude og 150-300 kg Sandart.

I Skanderborg holdes aarlig flg. Markeder: 1 i Jan., 2 i Febr. og 2 i Marts med Heste, 1 i Marts, Maj, Juni, Aug., Sept. og Okt. med Heste og Kreaturer; Torvedag hver Fredag, 1 Fred. i hver Maaned, alle Fred. i Fasten samt fra 1. Nov. til Jul med lev. Kreaturer.

Af Fabrikker og industrielle Anlæg nævnes: *Sk. Jærnstøberi og Maskin-fabr.* (A. Blom & Søn), grl. 1866, spec. Landbrugsmaskiner (Tærskværker, Petroleumsmotorer, Radsaamaskiner), 2-300 Arb., *Sk. Andels-Svineslagteri* (opr. 1890, betydelig udvidet 1924, slagtede 1925 39,188 Svin), *A/S Sk. Jærn- og Zinksolde-fabrik*, grl. 1878, A/S fra 1917, nu tilhørende A/S N. Christensen & Co.'s Trælast-handel, *Sk. Talgsmelteri*, 1 Cementvarefabr., 2 Tømmerhandeler med Savværker, Mineralvandsfabr., 1 Mølle (opr. 1851), 3 Bogtrykkerier m. m. Ved Jærnbane-stationen har A/S Dansk Fremavslsselskab Lagerbygn. og Korntørreri, og Danske Landboforeningers Frøforsyning (Roskilde) Lagerbygning med Renseri, opf. 1913; her ligger endv. Andelsmejeriet „Nonnebjerg“ (opr. 1883 som Fællesmejeri, ned-brændt 1892, fra 1896 Andelsmejeri).

I Skanderborg udgives 3 Aviser: *Sk. Amts Avis*, grl. 1876, *Sk. Amtstidende*, grl. 1892, og *Sk. Socialdemokrat*, grl. 1901.

Kreaturholdet var $\frac{15}{7}$ 1924: 131 Heste, 204 Stk. Hornkv. (deraf 131 Køer), 31 Geder, 20 Faar og 162 Svin.

Byens Øvrighed bestaar af en Politimester (med Bolig i Silkeborg, men med Kontorafd. her) og en folkevalgt Borgmester; Byraadet af 9 valgte Medlemmer, indbefattet Borgmesteren som Formand.

Finansielle Forhold. Indtægter 19^{22/23} (i 1000 Kr.): 503, deraf Ejendomsskatter 16, personlige Skatter 345, Formue- og Erhvervsindtægter 126; Ud-gifter 370, deraf Byens Bestyrelse 31, offtl. Underst. 101, Skolevæs. 60, Rets- og Politivæs. 26, Medicinalvæs. 25, Gader, Veje og Kloakker 31, Renter af Gæld 53. Aktiver $\frac{21}{2}$ 1923: 1480, Gæld 1116. Skatteproc. udgør 19^{22/23} 8,7, Lignings-proc. 11,9.

Kommunens faste Ejendomme bestaar i: Andel i Raadhuset og i Amtssyge-huset, Administrationsbygningen, Kommuneskolen, det gl. Sygehus, Fattighuset, Syge- og Plejehjemmet, Gasværket, et Sprøjtehus, Sparekassens tidl. Ejendom, som er købt til Udvidelse af Kommuneskolen, Centralpavillonen, Markedspladsen (2,8 ha, købt 1903), nogle Jordlodder (i alt ejer Kommunen $\frac{7}{2}$ ha Jord paa Køb-stadjorderne) samt den p. 139 nævnte Ejendom Sølund i Skanderup S.

Politikorpset bestaar af 1 Politiasistent og 4 Betjente; i Statspolitiet er ansat 1 Overbetjent. Brandkorpset bestaar af 1 Brandinspektør, 1 Assistent, 1 Under-assistent og 18 Brandsvende.

Pengeinstitutter: *Spare- og Laanekassen for Skanderborg By og Omegn* (opr. 1856; ³¹/₁₀ 1924 var Indsk. 4,797,390, Reserver 270,958 Kr.). *Skanderborg Landbosparekasse* (opr. 1887; ³¹/₁₀ 1924 var Indsk. 3,518,512, Reserver 193,499 Kr.). *A/S Banken for Skanderborg og Omegn* (opr. 1891; ³¹/₁₂ 1924 var Aktiekap. 500,000, Reserver 324,806, Indsk. 5,832,031 Kr.). *A/S Skanderborg Handels- og Landbrugsbank* (opr. 1925, tidl. Filial af Andelsbanken; Aktiekap. 200,000 Kr.).

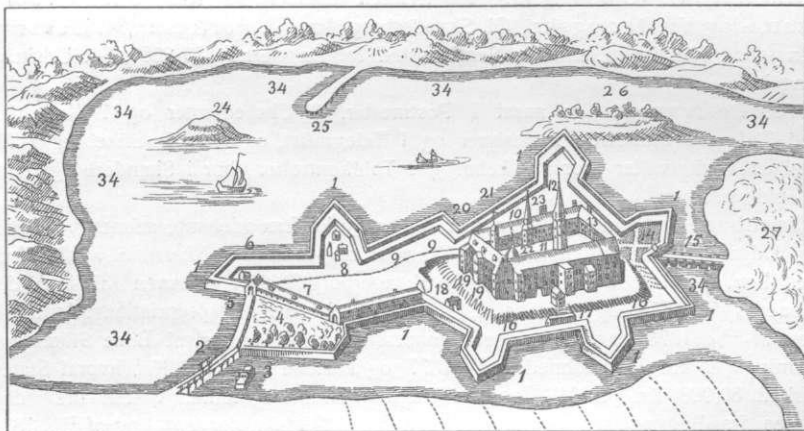
I gejstlig Henseende udgør Købstaden eet Pastorat med Skanderup og Stilling Sogne. Byen er Bolig for Stiftamtmanden over Aarhus Stift, der tillige er Amtmand over Aarhus Amt, samt en Dommer (se p. 5). Den hører under Politikr. Nr. 38 Silkeborg Kbst. m. m., Skanderborg Amtstuedistr., Skanderborg Lægekr. (Amtslægen i Sk. Amtslægekr., der tillige er Kredslæge i S. Lægekr., bor her) og har 1 Apotek (opr. 1809). Den hører til Skanderborg Amtskreds' 2. Folketingskr. (Opstillingskr.), for hvilken den er Valgsted, Skanderborg Skatte- og Vurderingskr., Gl. Skanderborg Amts 1. Forligschr., 4. Udskrivningskr.' 188. Lægd, samt er Sessionssted for Lægderne 188-208 af 4. Udskrivningskr.

Ved Postvæsenet er ansat 1 Postmester, 3 Ekspedienter og 1 Kontorist, ved Telegrafvæsenet 1 Bestyrer og 1 Telegrafist, og ved Sk.-Silkeborg Toldsted en Toldforvalter (bor i Silkeborg), 1 Toldkontrollør (bor i Skanderborg) samt 3 Toldassistenter.

Jærnbaner. Byen er Station paa den østjyske Længdebane, aabnet ⁴/₁₀ 1868, og Udgangspunkt for Statsbanen *Skanderborg-Silkeborg-Skern*, i alt 112 km. Ved Lov af ²⁴/₄ 1868 anlagde Staten Skanderborg-Silkeborg Banen (31 km), der aabnedes ²/₁₀ 1871 og kostede 1,161,860 Kr. foruden Ekspropriationsudgifterne. Lov af ²³/₁₀ 1873 gav Regeringen Koncessionsret til en privat Bane Silkeborg-Herning (41 km), der aabnedes ²³/₁₀ 1877 og kostede 2,070,000 Kr., hvoraf Staten tilskød 80,000 Kr. pr. Mil foruden Ekspropriationsudgifterne. Staten drev dog Banen fra Begyndelsen og overtog den ¹/₁₁ 1879, da der ved Lov af ¹⁹/₁₀ 1879 var bestemt Anlæg af en Statsbane Herning-Skern (40 km), der aabnedes ¹/₁₀ 1881 og kostede 1,129,750 Kr. Fra Skanderborg befordredes i Driftsaaret 19²³/₂₄ 95,108 Personer med Statsbanerne. Totalvægten af Gods og Kreaturer afsendt fra Sk. med Statsbanerne udgjorde 9740 og ankommet til Sk. 26,494 Tons.

Historie. Oprindelsen til Navnet er Landsbyen Skanderup, som tidligst nævnes i et Gavebrev af ⁹/₄ 1176 af Vald. I til Esrum Kloster („Sklandethorp“; i Vald. Jordb.: „Scandthorp“). Slottet (se ndfr.), som byggedes i Byens Nærhed, kaldtes Skanthorpborg, Skanderborg, efter den, og Navnet gik ogsaa over paa Byen, der efterhaanden voksede op i Læ af Slottet. Men Navnene Skanderup og Skanderborg benyttedes i Fiæng endnu i Midten af 17. Aarh., og Landsbyen, som i sin Tid laa til Dels paa Skanderborg Bys Jorder, og Købstaden var vel ogsaa iemmelig eet, da Skanderborgs Indb. vedblev at søge Skanderup Kirke (allerede 1547 kaldtes Skanderup Kirke Schandelborg Sognekirke), indtil de ved Reskr. af ¹⁴/₁₀ 1699 henvistes til Slotskirken. Fr. II, som opholdt sig saa meget paa Skanderborg Slot, gav Byen dens første Privilegier ved Brev af ²⁷/₁₀ 1583, hvori det hedder, at, for at Undersaatterne, som nu bo eller komme til at bo ved Sk. Slot, desbedre maa nære og bjærge sig, samt Bønderne deromkring nærmere maa kunne faa, hvad de behøve til deres Husholdning, tillades det dem, som bo ved Slottet, eller som ville begive sig did og bo og bygge inden for det Plankeværk, som nu er opsat, at bruge Køb og Salg og Købmandshandel med Humle, Staal, Salt, Klæde og hvad andre Varer, Bønderne kunne have behov; ligeledes skal det være Smede, Skomagere og andre Haandværksfolk, som ere dygtige i deres Haandværk og ville flytte did, tilladt at gøre dette; de, som vilde bygge, skulde bygge Købstadbygning med gode Stalde, Logementer og Værelser, saa andre, som det hændes at komme did, kunde have hos dem bekvem Tilflugt og Underhold; endvidere forundes dem, som nu bo der eller vilde

bygge der, Fritagelse for Skat og al anden kgl. Tynge og Besværing (se Hist. Tidsskr. 1. R. V p. 33 flg.). Disse Privilegier stadfæstedes 1600 og 1648; men Byen blev dog endnu længe efter ikke anset som fuldstændig Købstad, ligesom den vedblev at staa under Slotsskriverne (Amtsforvalterne) og først fik sin egen Øvrighed, da Fr. V ^{20/6} 1760 beskikkede den en Byfoged. 1683 flyttedes Skt. Søren og Helligkors Markeder i Rye samt Markederne, der holdtes ved Hads Herreds Ting, til Skanderborg. Den har altid været en lille By (1769 havde den 514 Indb.), da dens Opland er meget ringe; i 19. Aarh. har den dog taget en Del til og udvidet sig, navnlig mod N. Under Krigen med de kejserlige skal Chr. IV have ladet den befæste (ifl. Resen), og paa D. Atl.'s Tid 1768 saas der endnu N. for Byen Spor af en Skanse (Rest af en Skanse ses endnu i en Have ved Markedspladsen). Under Krigen med de svenske var den en Tid besat af Polakkerne, som slemt huserede her og brandskattede Byen. Ved en Brand 1746 lagdes 17 Gaarde i Aske. I Maj 1849 holdt General Rye Egnen besat, og saavel i første som anden slesvigske Krig havde Byen flere Gange Besøg af Fjender, mest dog 1864, da den østrigske Hovedstyrke under General Gablenz (c. 20,000 Mænd) 12.-14. Marts var

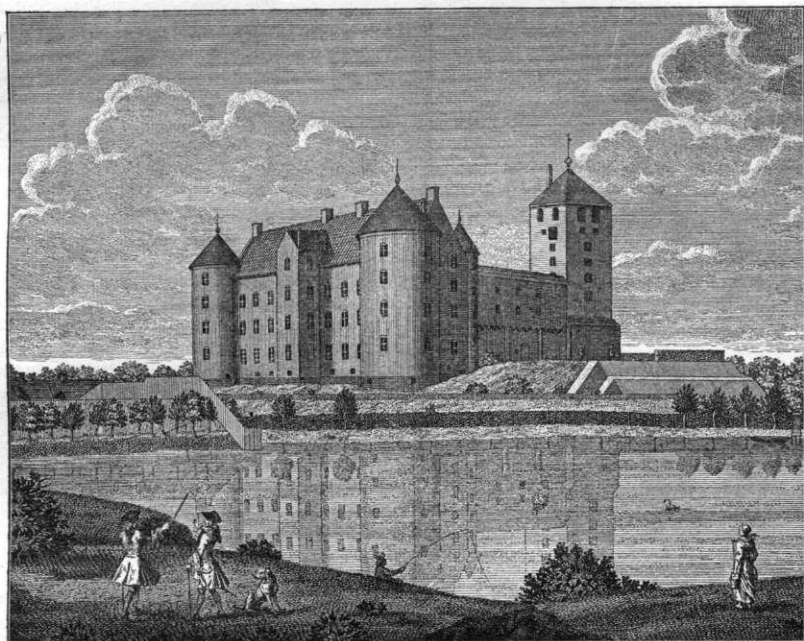
Skanderborg Slot. Efter Resen.

1. Fortifikationen om Slottet. 2. Vindebro. 3. Hyttefadet. 4. Haven bag ved Slottet. 5. Porthuset. 6. Smedien. 7. Staldgaard og Stald. 8. Gamle Bryggers og Bagers. 9. Opkørsel til Slottet. 10. Borgegaardens Port paa søndre Side. 11. Borgegaardens Rum. 12. Det store Klokketaarn, tilførsel og Fangetaarn. 13. Køkkenet. 14. Urthave. 15. Ny Bro. 16. Gamle murede, hvælvede Rende fra det gamle Køkken udi Søen. 17. Det gamle Ridehus, og Kornhus. 18. Porten imod Stalden. 19. Tvende Taarne. 20. Kongens Residens, som ligger i Øster. 21. Et Taarn til Kirken. 22. Et Taarn i Norden. 23. Et Taarn i Syden. 24. Kalvø. 25. Sønderø. 26. Æbelø. 27. Dyrehave. 34. Søen.

indkvarteret i den lille By, og Preusserne holdt Byen belagt fra ^{23/4} til ^{22/11} samt udskrev en Krigsskat paa 14,000 Thlr., der dog ikke blev betalt, men i Anledning af hvilken en halv Snes af Byens største Skatteydere sendtes til Rendsborg som Fanger. — En af Fr. III 1651 oprettet Latinskole (i det davær. Kongens Smedehus, Adelgade 13, se p. 136) nedlagdes allerede 1658.

Slottet, der i sin Tid var en af Landets anseeligste Kongeborge, var allerede til som Kongsgaard i Slutn. af 12. Aarh. Da Dronning Dagmar 1212 laa for Døden i Ribe, lader Folkevisen Kong Valdemar opholde sig paa Sk. Slot, hvorfra han ilede til Ribe. Under Krigen mellem Abel og Erik Plovpenning opholdt den sidstn. Dronning Jutta sig 1247 paa Slottet, hvorfra hun ifl. Øm Klosters Krønike pinte Munkene i dette Kloster, lod deres Gods føre paa Baade til Slottet og søgte at berøve dem deres Høst. Naar Folkeviserne lader Erik Klipping opholde sig her i sin sidste Regeringstid og Marsk Stig undsigse ham her, ligesom Dronning Agnes her fik Efterretning om Kongens Død 1286, turde det i alt Fald vise, at Sk. var et hyppigt Opholdssted for Hoffet. I Slutn. af Chr. II's Regering var Sk. Slot med Len det eneste, han havde tilbage i Jylland, men ogsaa dette kom snart i Holstenernes Magt; under Belejringen af Slottet faldt Niels Ebbesen her ^{2/11} 1340. Under Oprøret 1368 mod Vald. Atterdag blev Slottet belejret

af Oprørerne og Holstenerne. Sen. var det en Tid pantsat til Aarhus Bispestol. Af de kgl. og bispl. Lensmænd paa Slottet nævnes den bekendte Oprører Niels Brock 1302, Markvard Rostrup 1340 (Grev Johans Befalingsmand), Hr. Erland Kalf 1364-65, Hr. Chr. Vendelbo 1369, Erik Nielsen 1376, Jens Palnesen 1420, Palle Jonsen 1424, Hofmester Erik Ottesen Rosenkrantz til Bjørnholm († 1503), vistnok 1452-88, Aarhusbispens Niels Clausen omtr. 1503-16, Rigshofmester Mogens Gøye til Krenkerup fra 1516 (af Fogder i Middelalderen nævnes Niels Juul 1459, Tord Madsen 1482, Chr. Jude 1496, alle af Adel). Af Lensmænd i nyere Tid nævnes: Eskil Gøye 1558-60, Holger Ottesen Rosenkrantz 1560-73, Claus Glambek 1573-89, Manderup Parsberg til Hagsholm til 1597, Valdemar Parsberg til Jernit til 1604, Laurids Ebbesen (Udsen) til Tulstrup 1608-46, Rigsmarsk An-

Skanderborg Slot. Efter Thura.

ders Bille 1650-57, Chr. IV's Søn Ulrik Chr. Gyldenløve til 1658 og Gunde Rosenkrantz til Vindinge. Skanderborg blev ofte besøgt af Kongerne, hyppigst af Fr. II; han foretog betydelige Byggearbejder (se ndfr.), og her fødtes 1574 hans Datter Anna (g. m. Jakob VI af Skotland). Ogsaa Chr. IV gæstede det ofte, om ogsaa det hører til Sagnet, naar der fortælles om hans lange Ophold her i hans Uddannelsestid og hans Færden paa Skanderborg Sø (han har, indtil hans Undervisning afsluttedes 1593, kun opholdt sig nogle faa Dage paa Sk. paa Gennemrejse i Jan. 1591; se Tr. Lund, Chr. IV's Skib paa Sk. Sø, I p. 9); her døde hans Datter Elisabeth 1608, og Aaret efter førtes Chr. Rosenkrantz til Høgsbro m. m. hertil, efter at han paa Herredagen i Horsens var bleven anklaget for det bekendte Bedrageri mod Karen Strangesen, Christen Juuls Enke; her fødtes Chr. IV's og Kirstine Munks Datter Sophie Elisabeth (gift med Grev Chr. Pentz) 1619. Om Kongens Planer om at befæste Slottet se F. Meidell, i Saml. t. j. Hist. 2. R. III p. 71 flg. Efter 1660 blev Slottet Sæde for Amtmanden over Skanderborg og Aakær Amter (fra 1671 havde Amtmd. Chr. Sehested Sk. Amt i Forpagtning i en Række Aar). Da Chr. V 1667 blev gift med Charlotte Amalie, blev Sk. Len givet hende som Livgeding. Efter den Tid var Kongernes Besøg sjældnere, og Slottet forfaldt mere og mere. Fr. IV blev ^{20/6} 1712 viet her til venstre Haand til Anna Sophie Reventlow, efter at han samme Dag havde bortført hende fra Clausholm; han lod ogsaa 1717-18

foretage en Ombygning af Slottet; samtidig blev Rytterdistrikterne atter organiserede, og Krongodserne anvendtes til Kavalleriets Underholdning; de 3 Distrikter i Jylland var Skanderborg, Dronningborg og Kolding. Den sidste Konge, der besøgte Sk. Slot, var Chr. VI i Maj 1733 samt i 1740. Da Rytterdistrikterne nedlagdes, og Godset solgtes 1767, blev Slottet for 6481 Rd. solgt til Nedbrydning, undtagen Kirken (se p. 132). Godset, tihs. 6932 Td. Hrtk., blev s. A. solgt for 758,342 Rd. D. C. samt Rye Nørre- og Sønderskov for 20,450 Rd. D. C. Godset opbødes ved Auktion i 12 Hovedgaarde: 1) Sk. Slots Ladegaard, 2) Sjelleskovgd. (Vedelslund), 3) Søbygd., 4) Tvilumgd., 5) Nisumgd., 6) Ringkloster, 7) Vor-Ladegd. og Møldrup, 8) Tammestrup og Havreballegd., 9) Vaabensholm, 10) Nedensk-Vilholt, 11) Skovsrod-Bombholt og 12) Kalbygd. (Jvfr. S. Nygård, Det Skanderborgske Rytterdistrikt, i Aarh. Stifts Aarb. 1919).

Slottet var opført S. for den nuv. By paa den saakaldte Slotsholm mellem Storesø og Lillesø. Der haves ingen Oplysninger om de middelalderlige Bygninger. Først fra 16. Aarh.'s 2. Halvdel og den senere Tid haves udførligere Efterretninger, dels gennem de kgl. Ordre om Byggeforetagender, dels gennem Synsforretninger — saaledes fra 1604, 1608, 1645 (tr. i „Orion“ II, 1851, p. 196 ff.), 1650 og 1680 — og dels fra Tegning i Resens Atlas c. 1677 og en Del Tegninger fra 17.-18. Aarh.*). — 1551 foretoges Byggearbejde paa Slottet, men først i Fr. II's Tid skete gennemgribende Nyopførelser, saaledes at Slottet i det væsentlige fik den Skikkelse, hvorunder det ses paa Resens Tegning. 1561 skriver Kongen, at han vil bygge og befæste S., hvorfor Kirken og en Del andre Bygninger paa Emborg (det tidl. Øm Kloster, se d.) skal nedbrydes og Materialerne anvendes til Slottet (Kvadrene i Slotskirkens Sokkel svarer nøje til de i Emborg fremdragne Sokkelsten, og der er i Skanderborg fundet flere Granit-Søjlebaser fra Øm Kl.). Aaret efter er Arbejdet i Gang og der gaves i November Ordre til, at alle Muremestre og Kalkslagere fra Ribe, Vejle, Horsens og Aarhus skulde møde i Foraaret 1563 for at deltage i Arbejdet. 1570 efter Syvaarskrigens Afslutning sættes der atter fuld Kraft paa Foretagendet, og de følgende Aar udgaar atter og atter kgl. Ordre om Tilvejebringelse af Byggematerialer. 1572 anskaffedes Inventar til Slotskapellet (se under Kirken). 1573 bestilles en Stenportal — der dog benyttedes paa Kronborg — og en Brøndkarm til S. hos Gert Stenhugger, og det hedder samme Aar, at Kongen vil foretage en mærkelig stor Bygning. Efter at selve Slotsbygningen var fuldført, tog man fat paa de underordnede Anlæg. 1584 sluttedes Kontrakt om Opførelse af en ny Ladegaard, og tre Aar senere stod denne færdig, „hvis Lige ej findes i Riget og ikke mange Steder i Tyskland“. Ogsaa Chr. IV lod Byggearbejder foretage paa S., dog i mindre Grad paa selve Slottet. Bl. a. havde han Bygmester Hans Borrikman engageret dertil. Det udviklede Artilleri forringede Slottets Betydning som Fæstning, hvorfor Kongen 1617 besluttede at „lukke og med Jordvolde befæste S. Slot“, et Arbejde, som for Slørstepartern var fuldendt i Efteraaret 1618. En Del af Slottets Udbygninger maatte ved denne Lejlighed flyttes. 1619 opførtes en 5¹/₂ sjæll. Alen høj Mur langs Draget, som forbandt Slotsholmen med fast Land. Ingeniør Abraham de la Haye forestod disse Arbejder, hvis Udførelse voldte adskillige Vanskeligheder.

Efter Resens Tegning, der næppe er fuldtud paalidelig, bestod Slottet af fire sammenbyggede Fløje, omsluttende en firkantet Gaardsplads. Den nordøstre Fløj, i 3 Stokv. og Kælder, var Hovedfløjen og indeholdt Kongens og Dronningens Værelser, Riddersalen samt i den sydøstl. Halvdel den af Fr. II indrettede Slotskirke; for hvert af dens to udvendige Hjørner stod en Rundel og midt paa dens Nordøstside en firkantet Karnapbygning. Mellem denne Fløj og den sydøstl. Fløj, med Indkørselsport, stod et rundt Trappetaarn til Kirken, og midt paa Sydøstfløjens Gaardside et andet Taarn. Sydvestfløjen indeholdt bl. a. Køkken. I Nordvestfløjen, ligesom de foregaaende Fløje i 3 Stokv., var Kancelli og Borgestue; midt i den stod et stort, skævt-firsidet Taarn, der sikkert hidrørte fra Slottets ældste Tid og oprindl. var Fangetaarn, men senere Klokketaarn og kaldtes det hvide Taarn (det er muligt, at „Svend Feldings Klokke“ har hængt her indtil 1634, da den førtes til Dronningborg Slot; se Saml. t. j. Hist. 3. R. II p. 218); mellem dette Klokketaarn og Nordøstfløjen har Nordvestfløjen kun fortsat sig med ringe Bredde som en Art Vægtergang, og hvor den gik op til Nordøstfløjen, stod i Sammenstødet et rundt Taarn. Uden om Slottet fandtes paa Slotsholmen forskellige Udhuse, saaledes Staldbygninger (en ny Stald opførtes under Lensmanden Vald. Parsberg), gammelt Bryggers og Bagers, Kohus, Slagterhus, Smedie, Ridehus (senere Kornhus) m. m.,

*) Saaledes i Gl. Kgl. Saml. Fol. 717, Ny Kgl. Saml. Fol. 409 d, Thottske Saml. Fol. 692, i Kbhvn's Raadstuearkiv samt i Thura's Vitruvius II Tab. 125 ff., Pontoppidan, Theatrum Danic. p. 374, i Dske Atl. IV og Fr. V's Atlas Tom. 35 Tab. 91.

samt vistnok ogsaa Badstue (opf. under Vald. Parsberg) og en Vandkunst, hvis Bygning Fr. II 1572 beordrede (ikke helt færdig 1575). For Slotsholmens Nordende var en af Fr. II opf. Slotsport, hvorover stod det kgl. Navnetræk F S., Vaaben og Aarst. 1571 (se p. 134); herfra førte en Vindebro over til Byen. En anden Bro førte mod Syd over til Dyrehaven. Til Slottet hørte desuden „Jærgaarden“, der laa i Byen paa det sydl. Hjørne af Adelgade og Louisenlund, den eneste bevarede af de saak. Barakgaarde (se p. 139); adskillige spredte Jagthuse, et Fiskerhus paa Æbelø, et Lysthus kaldet „Sparepenge“, Boldhus (opf. 1600), Tøjhus (istandsat 1591), Salpeterværk, Teglværk m. m., foruden den ovennævnte Ladegaard (om denne se: Aarh. Stifts Aarb. 1921 p. 14 ff.).

Allerede i Chr. IV's Tid begyndte Slottet dog at forfalde og tabe i Betydning. 1629 gav en Kommission Erklæring om dets Brøstfældigheder, og Kongen gav Ordre til, at kun det mest paakrævede maatte foretages, ligesom han i 1633 udtaler, at S. er „ilde tilflyet i alle Maader“. Svenskerne huserede slemt paa Slottet 1645, og Synsforretninger 1655 og 1680 viser det i stærkt Forfald. Chr. V lod bygge et stort Køkken og dertil nedbryde en Del af Slottet, samt reparere den øvrige Bygning i Aaret 1692, men 1722 blev denne Køkkenbygning nedbrudt og opbygget ved den nordøstl. Fløj, 1717-18 undergik Slottet som nævnt en Hovedforandring. Hele den sydvestl. Halvdel, som da var mest forfalden, blev nedbrudt, dog saaledes at det store Klokketaarn blev staaende, og den nordøstl. Halvdel forsvarlig istandsat. Paa den sydl. Side opsattes en 3 Etages Bygning, og ved dens Ende et i Stokv. højt Hus, der kom til at ligge paa tværs af denne, lige over for Klokketaarnet. Mod SV. blev Slotsgaarden i øvrigt ikke lukket ved nogen Bygning. Ved denne Forandring indtog Slottet nu kun lidt over Halvdelen af Banken, hvorpaa det var bygget; den anden Halvdel, mod SV., blev afskaaren i halvrunde Terrasser, og deromkring neden for Banken anlagdes en Have. I denne Tilstand stod Slottet til 1767, da det blev solgt til Nedbrydning og blev revet ned undt. den Fløj, hvor nu Kirken er. Rester af Voldene, der endnu dengang var bevarede, sløjfedes snart efter. Ved en af Nationalmuseet 1899 foretagen mindre Udgravning paa Organistodden blev truffet Levninger af en firsidet Munkestensbygning. Museet har i de seneste Aar foretaget Prøvegravninger paa Slotspladsen.

Paa *Kalvø* har der en kort Tid boet Munke, først Benediktinere, hvis Konvent opløstes 1168, derefter Cisterciensere fra Veng (Hjelmslev Hrd., s. d.), som paa Grund af Plagerier havde maattet opgive dette Sted. Men Naturforholdene paa Kalvø var ikke gunstige (Uvejr gjorde undertiden Forbindelsen med Land umulig), og 1172 flyttede Cistercienserne bort fra Øen og grundlagde Øm Kloster (s. d.).

I Skanderborg er født Litteraturhistorikeren C. Rosenberg (1829-85).

Nordligt i Sognet har været 6 Høje, der nu er sløjfede. Tæt V. for Skanderup Kirke er fundet en stensat Grav fra den romerske Jernalder. Spredt paa Søbredden, paa Kalvø og Æbelø er opsamlet Redskaber fra Stenalderen.

Litt.: Hans Lønborg, Beretning om Scanderborrig' Slott (paa Vers), Kbh. 1727. — K. Hansen, Beskrivelse over Sk. Bye og Slot, Kbh. 1833. — L. Thane, Skanderborgs Hist., Sk. 1908. — S. Forl., Sk. By, i Danske Byer og deres Mænd XXX, Aarhus 1919. — S. Forl., Sk., i Danske Købstæders Hist. og deres Erhvervsliv I, Odense 1919. — Chr. Heilskov, Træk af Livet og Forholdene i Sk. for 100 Aar siden, i Aarh. Stifts Aarb. 1908. — H. C. Bering Liisberg, Sk., sst. 1909. — Fr. Meidell, Om Sk. i Aarene 1617-27, i Saml. t. j. Hist. 2. R. III p. 71 flg. — S. P. Petersen, Festskr. i Anl. af Sk. Landboforen.s Jubilæum, Skanderborg 1905.

Silkeborg.

1900

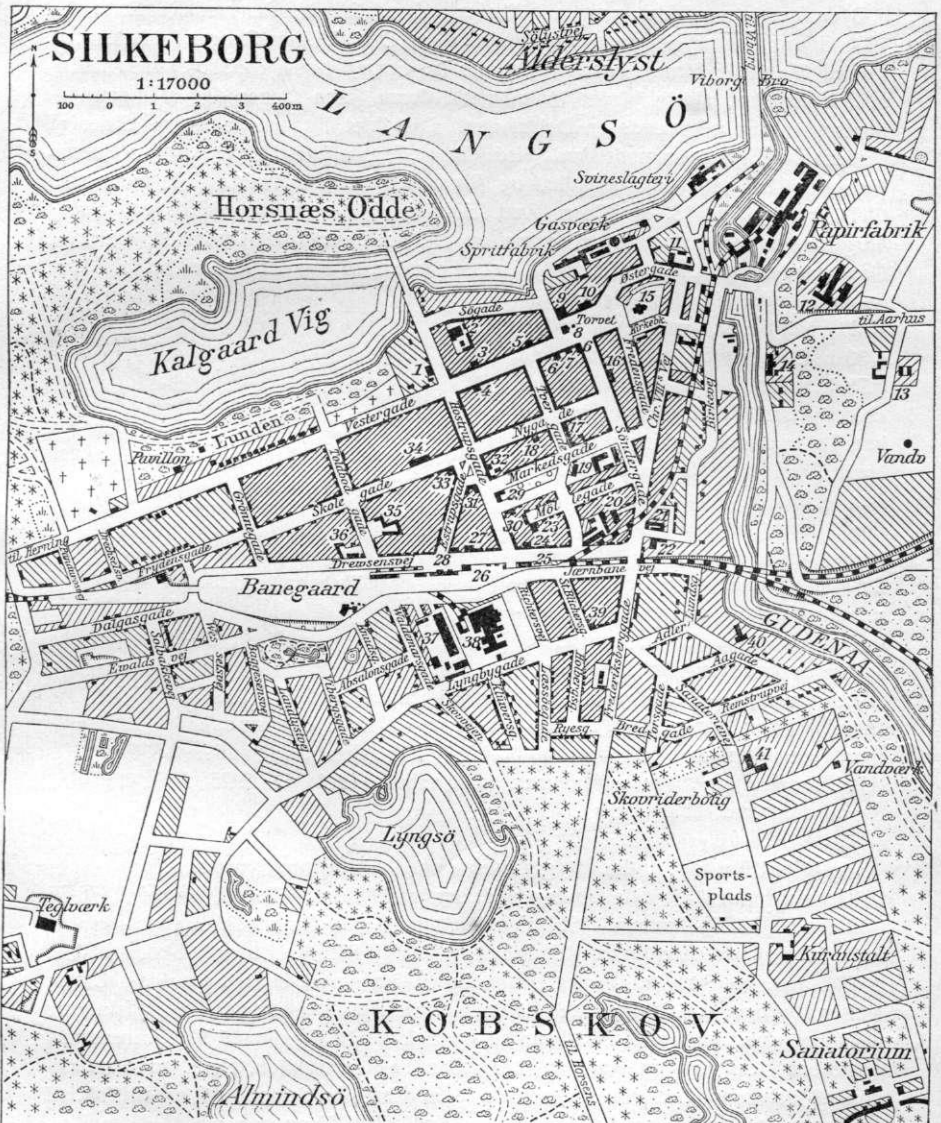
Silkeborg Købstad ligger i Gern Hrd. under $56^{\circ} 10' 9,86''$ n. Br. og $3^{\circ} 1' 39''$ v. L. for Kbh. — $9^{\circ} 33' 1''$ ø. L. f. Grw. — (beregnet for Raadhusets Spir). Byen ligger meget smukt paa et temmelig jævnt Terræn (højeste Punkt er paa Torvet, 30 m), der mod N. skraaner ned mod Silkeborg Langsø og dens Vig, Kalgaards Sø, mod Ø. begrænses af Gudena, her kaldet Remstrup Aa, som ved Foden af Nordskovens Aas løber fra Brassø til Langsø; mod S. naar Bebyggelsen til Lyngsø og Købskov, mod V. til Lysbro Skov. Afstanden fra Aarhus i Luftlinie er c. 39 km, fra Skanderborg 28 og fra Ringkøbing 83 km (ad

Jærnbanen henh. 54 km, 31 km og 104 km). Byens største Udstrækning fra omtr. Ø. til V. er 2200 m, fra N. til S. c. 1400 m. Den er meget regelmæssig bygget med brede og lige Gader, der for største Delen skærer hinanden i rette Vinkler, et Vidnesbyrd om, at den er anl. efter en fast Plan. Hovedgaderne er Vestergade, Søndergade og Østergade, der alle udgaar fra Torvet; Vestergade fortsættes i Herningvejen, Søndergade gaar ved Jærnbanen („Triangeln“) over i Frederiksberggade, der fortsætter i Horsensvejen, og fra Østergade fører Viborg- og Randersvejen mod N. ad en over Langsø 1854 anlagt Dæmning, medens Gaden selv mod Ø. fører over Broen („Langebrog“) over Aaen til Aarhusvejen. Husene er i Regelen godt og solidt byggede, men af nyere Dato; paa en enkelt Undtagelse nær findes intet Beboelseshus ældre end 1844; flere Kvarterer af Byen gør et meget smukt og tiltalende Indtryk. I Forhold til sit Indbyggertal indtager Byen et meget stort Areal.

Byen havde Juni 1925 64 Gader og Veje, 2 Torve og 1 Markedsplads. Den saml. Gade- og Vejlængde udgjorde $\frac{21}{8}$ 1924 19,3 km, hvoraf 2,8 km var brolagte. Som Forstad regnes Alderslyst i Balle S. Købstadsgrunden med tilhørende Markjorder (herunder Landdistriktet) udgør 1813 ha, og der var $\frac{1}{2}$ 1921 1102 Huse, samt 309 i Alderslyst. Af Arealet (Landdistriktet ikke medregnet) var i 1919 43 ha besaaede, 36 Grønfoder og Græsning, 57 Haver o. l., 15 Skov, 126 bebygget Grund, Veje o. l. og 57 Vandareal. Det saml. Hartkorn i Købstaden og Landdistriktet var 1905 19 Td. Der fandtes 333 Ejendomme i Hartkornsansættelse i den egl. Købstad med 8 Td., 42 Jørdbrug med Avlsbygninger paa Markjorderne med 6 Td. H. De største Landbrug er Kommunens Fattiggaard og *Mariehøj*. Desuden er der 346 Kolonihaver paa kommunal Jord (Areal 360-500 m²), de fleste dog i Landdistriktet, endvidere 52 Nationalhaver (400-1280 m²). Af Landdistriktets Areal, der 1907 udgjorde 1467 ha og havde 14,5 Td. Hartk., var 1919 14 ha besaaede med Rug, 14 med Havre, 10 med Kartoffler, 7 med Foderroer; Brak udgjorde 6 ha, Grønfoder og Græsning 47, Haver 6, Skov 1069, Hede 19 og Vandareal 229 ha.

Købstadjorderne.

1 Katolsk Kirke	12 Amtssygehus	23 Elektricitetsværk	33 Teknisk Skole
2 Bryggeri	13 Fattiggård	24 Missionshotel	34 Seminarium
3 Andelsbanken	14 Kuranstalten "Hjidsfyllend"	25 Toldkammer	35 Sæværk
4 Hotel Royal	15 Kirke	26 Posthus	36 Off. Slagtehus
5 Silkeborg-Bank	16 Handels- og Landbrugsbank	27 Telegrafstation	37 Maskinfabrik
6 Apoteker	17 Methodistkirke	28 Jernbanehotel	38 Svinestagteri og
Margarinefabrik
7 Spare- og Laanekasse	18 K. F. U. M.	29 Centralbibliotek og
Badanstalt	39 Lyngby kirkesal
8 Rådhus	19 Kommuneskole	30 Th. Langs Seminarium	40 Gymnastikinstitut
9 Haandværkerforen. m. Teater	20 Dampmølle	31 " " hjiere Almenskole	41 De gamle Ijfen
10 Hotel Ipana	21 Ting- og Arresthus	32 Bijskolethjem	
11 Hotel Silkeborg	22 Dommerkontor		

Efter Generalstabens Revision 2924.

Byen omgives af det nævnte *Silkeborg Landdistrikt*, der ved Regul. af ²⁰/₃ 1855 ligesom selve Købstaden oprettedes af en Del af Linaa S. og udvidedes ved Lov af ³⁰/₁₀ 1857; formelt er Distriktet, der har Forsørgelses- og Skolevæsen fælles med Købstaden, aldrig blevet indlemmet i denne, men regnes dog af Indenrigsministeriet som udgørende en Del af den. Distriktet ligger paa begge Sider af Gudenaå og grænser mod Vrads Hrd. (Tem S.), paa hvis Grænse ligger Søerne *Ørnø* (43 ha), *Almind Sø* (54 ha) og *Brassø* (114 ha), af hvilke Dele henregnes til Distriktet, Linaa S. og Viborg Amt (Hids Hrd.), hvorfra det skilles ved *Silkeborg Langsø* (235 ha), hvoraf ogsaa en Del medregnes til Distriktet; indenfor Grænserne ligger *Lyngsø* (12 ha). Det allermeste af Arealet er dækket af Skov, hørende under Silkeborg Statskovdistrikt, nemlig Skovene *Lysbro Skov* (130 ha), *Kobskov* med *Marielund* (175 ha), *Nordskov* med *Hattenæs* (900 ha) samt *Funderholme Enge* (37 ha). De to største Stykker ikke skovklædt Areal falder ind under *Lysbrohus* og den gl. Skovridergd., *Marielunds Jorder*, af hvilken sidste Kommunen ejer den største Part; paa 3 mindre Arealer ligger den ny Skovridergaard, Nationalforeningens Sanatorium for Mænd samt Kuranstalten Gammel-Skovridergaard. Af Gl.-Skovridergd.s Jorder anvendes en Del til Kolonihaver.

Silkeborg Landdistrikt.

Bygningernes saml. Brandforsikringssum udgjorde ¹/₅ 1925 37,365,000 Kr. (Antal af Forsikringer 1107). Ved Vurderingen til Ejendomsskyld 1924 udgjorde den samlede Vurderingssum 35,473,000 Kr., deraf Jordværdien 8,576,000 Kr. (Heri indbefattet Vurderingssummen for Landdistriktet: ¹/₅ 1925 2,352,000 Kr., hvoraf Jordværdi 653,000 Kr.).

Af offentlige og andre Bygninger samt Institutioner nævnes:

Kirken, midt i et lille Anlæg ved den østl. Side af Torvet, er opf. 1876-77 (indviet ⁴/₁₁ 1877) i romansk Stil af røde Mursten paa Granitsokkel efter Tegn. af Arkt. H. Sibbern (Konduktør: E. Schiødt) for 81,970 Kr., hvoraf Staten tilskød 20,000 Kr., medens det øvrige skaffedes til Veje ved Laan og private Gaver. Kirken bestaar af Langhus med to korte Korsfløje, Kor med tresidet Afslutning og Taarn, med ottekantet Overbygning og Spir (i alt 37 m) mod V. Taarnrummet er Forhal. Langhus og Korsfløje har aaben Tagkonstruktion, Koret en blaat dekoreret Halvkuppelhvælving; paa Siderne af Koret er der smaa Rum til Sakristi og Præsteværelse, under det en hvælvet Kælder til Varmeapparat. I de to Korvinduer er der Glasmalerier („Sædemanden“ og „Den gode Hyrde“). Paa Alterbordet staar Thorvaldsens Kristus af bronceret Zink og en 7-armet Lysestage. Prædikestolen er af Egetræ; Døbefonten, af Bronze, har Form af en Engel med Muslingeskal; Orgelet har Plads over Indgangen fra Taarnet; det blev 1922 erstattet med et nyt, der kostede 45,000 Kr., hvilken Sum var indsamlet ved frivill. Bidrag. Et tilhørende Fjernværk er opstillet over Korets Kuppelhvælving. — Gudstjenesten holdtes fra 1846 i en Sal i den sydvestl. Fløj af Silkeborg Hovedbygning; først nogle Aar senere blev der Raad til at indrette et lille Kapel her,

da Købmd. Høltzermann 1850 skænkede Alter, Prædikestol, Stole m. m.; 1857 var det blevet udvidet.

Ved Kirken, der er selvejende, er ansat en Sognepræst og en residerende Kapellan. Kirken har hverken Formue eller Gæld.

Den katolske **Vor Frue Kirke**, Hostrupsgade, er opf. 1912 efter Tegn. af Arkt. Edv. Jensen. i tidlig gotisk Stil. Præsteboligen er bygget sammen med Kirken og i samme Stil.

Den metodistiske **Vor Frelseres Kirke**, Hj. af Nygade og Tværgade, er opf. 1923 efter Tegn. af Arkt. Vilh. Olsen. Taarnet med Spir er 32 m højt. Sammenbygget med Kirken er en Bygn. i 2 Stokv., hvori findes Bolig for Præsten, Kirkebetjening m. m.

Lyngby Kirkesal, Lyngbygade, er opf. 1920 (Arkt. H. Rasmussen) og benyttes hver Søndag til offentlig Gudstjeneste ved Byens Sognepræst og res. Kapellan.

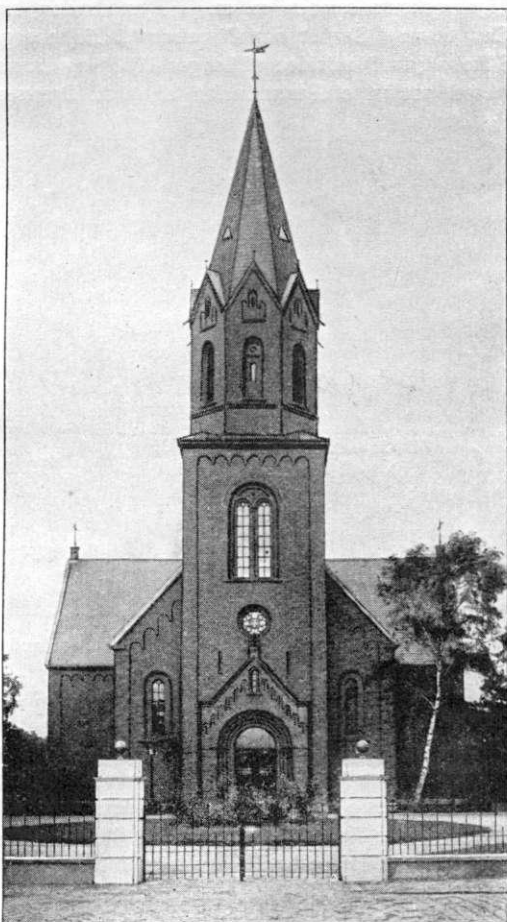
Irvingianernes Kapel, ved Markedspladsen, af røde Mursten, er indv. Sept. 1874.

Missionshuset, Hjørnet af Amaliegade og Møllegade, er opf. 1904 af røde Mursten.

Frelsens Hær har en Mødesal, liggende i Hostrupsgade.

Byen har 2 Kirkegaarde. **Den ældre Kirkegaard**, ved Vestergade, c. 1,4 ha, er anl. 1851 og udvidet 1866 og 1874. Paa denne er bl. a. begravet Michael Drewsen († 1874), i en aaben Grav-

høj (indenfor Trægitret ses D. og Hustrus Kister samt 3 andre Kister og 2 Urner, tilh. Familien). **Den nye Kirkegaard**, længere mod V. i s. Gade, c. 3,8 ha, er anl. 1880 og fl. G. udvidet, sidst 1922, da Hegnsmandsstedet Kalgaardsvig købtes af Staten for 16,000 Kr. (Bygningen omdannedes til Graverbl.). Paa Kirkegaarden er 1884 opf. et Ligkapel af røde Mursten med Søjler og aaben Forhal efter Tegn. af Arkt. A. Rosen. Paa Kirkegden er begravet Redaktør, Folketingsmand Jacob Christensen († 1924), Mindesten efter Tegn. af Arkt. H. C. Rasmussen med Portrætrelief af Billedhugger Svend Jespersen er afsl. ²⁸/₁₀ 1925.

Silkeborg Kirke.

Raadhuset, ved Torvet, er opf. 1857 i gotisk Stil af røde Mursten med et lille Taarn (med Kuppel og Spir) midt paa Façaden, efter Tegn. af Arkt. H. Chr. Zeltner for 15,563 Rd.; 1923 blev det restaureret og betydelig udvidet (Arkt. L. Bendixen). I Kælderen findes Arkiv, i Stueetagen kommunalt Ekspeditionslokale og Kontorer for Bogholderi, Skattevæsen, Belysningsvæsen og for Stadsingeniøren, paa 1. Sal Byraadssal, Udvalgsværelser og Borgmesterkontorer, og i Tagetagen Lokaler for Ligningskommissionen m. m. I Byraadssalen hænger bl. a. 4 store Malerier af Carl Forup („Sagnet om Bispehuen“, „Silkeborg Slots Indvielse“, „Udsigt over Silkeborg fra Nordsiden af Langsø 1858“ og „samme Udsigt fra 1923“). Paa Borgmesterkontoret et Portrætmaleri af Mich. Drewsen, ved Jørgen Roed. Raadhuset

Raadhuset og Haandværkerforeningen.

var indtil 1921 tillige Ting- og Arresthus og ejedes i Fællesskab af Amts- og Bykommunen, men tilhører nu Byen alene.

Ting- og Arresthuset, Søndergade, ved Siden af Dommerkontoret og Dommerboligen, er opf. 1920-21 efter Tegn. af Arkt. Frimodt-Clausen af røde Mursten i 2 Stokv. og ejes i Fællesskab af Skanderborg og Viborg Amtskommuner og Silkeborg By. Her findes Retssal m. v., Politimesterkontor samt Lokaler for Statspolitiet og det kommunale Politi, Arrestlokaler med Plads til 15 Arrestanter samt Arrestforvarerbolig.

Det kommunale Forsørgelseskontor, Markedsgade, er opf. 1922 af røde Mursten efter Tegn. af Arkt. L. Bendixen og delvis sammenbygget med Centralbiblioteket. Indeholder Kontorer for Forsørgelsesvæsenet samt for Hjælpekassen, Sygekassen og Arbejdsanvisningen.

Det kommunale Skolevæsens Bygninger ligger samlede i et rektangulært Kompleks, begrænset paa de tre Sider af Søndergade, Markedsgade og Tværgade. Mod Søndergade ligger den gamle Borgerskolebygning, opf. 1856 af røde Mursten i 2 Stokv. og udvidet 1878 og 1884. Den kommunale Mellem- og Realskole har til Huse i denne Bygning. I 1897 opførtes en Pedelbolig, i hvis Tagetage findes Lokaler for Skoletandlægen, og en Gymnastiksal (Arkt. Rosen). I 1902 fuldførtes den smukke Grundskolebygning mod Tværgade (Arkt. Rosen), og i 1908 opfør-

tes Mellembygningen for Hovedskolens Klasser samt endnu en Gymnastiksal (Bygmester K. P. Kristiansen). I 1910 udvidedes Grundskolebygningen, Skoleinspektørboligen opførtes, og i 1922 byggedes Lokaler til Tegning og Sløjd. Køkkenskolebygningen (den gamle Kødkontrolbygning) ligger i Fredensgade. Ved det kommunale Skolevæsen, der bestaar af Mellem- og Realskolen samt Borgerskolen med sine to Underafdelinger: Hovedskolen og Grundskolen, virker $\frac{1}{5}$ 1925 35 Lærere, hvoraf 1 er Overlærer ved Mellem- og Realskolen, 1 er Viceinspektør ved Grundskolen og 1 er Overlærer ved Borgerskolen; sidstnævnte er tillige Skoleinspektør for det samlede Skolevæsen. Mellemskolen har Maj 1925 8 Klasser med 205 Elever, Borgerskolen 32 Klasser med 836 Elever. (Se J. K. Jensen, S. Skolevæsens Oprindelse og Udvikl. 1846-1900. Silkeborg 1916).

Institutionen **Thora Langs Skoler** blev gjort selvejende af Frk. Th. Lang ved Gavebrev og Fundats af $\frac{12}{12}$ 1918 (Gavens økonomiske Værdi ansløges til c. 300,000 Kr.) og er opstaaet omkr. *Frk. Th. Langs højere Pigeskole*, opr. 1882; Bygn. mod Skoletorvet opf. 1886 af røde Mursten i 2 Stokv. (Arkt. Rosen).

De forsk. Bygninger under Institutionen danner et stort Komplex, omfattende følgende Afdelinger: **Th. Langs Forskolelærerindeseminarium**, opr. 1891, statsanerk. 1896, Bygningen, paa Hj. af Hostrupgade og Markedsgade, er opf. 1911 (Arkt. Rosen) og afgiver endv. Rum til Køkkenskole m. m.; $\frac{1}{5}$ 1925 var der 27 Elever. **Th. Langs Kvinde-seminarium**, opr. 1897, Bygningen opf. 1900 i 3 Stokv. med Taarn (Arkt. Rosen); $\frac{1}{5}$ 1925 76 Elever. **Th. Langs Seminarie-Børneskole**, Hostrupgade, opr. 1897 som Øvelsesskole for forann. Seminarium, 7 Kl. med i alt c. 210 Elv. (Kommuneskolebørn, for hvis Undervisning Byen betaler en fastsat aarlig Sum). En Gymnastiksal er opf. 1921 (Arkt. Edv. Jensen). **Th. Langs Gymnasium**, opr. 1907, omfattende matem.-naturvid. og nysprogl. Retning, har væsentl. til Huse i Bygn. mod Estrupgade (Arkt. Rosen); $\frac{1}{5}$ 1925 54 Elever. **Th. Langs Mellemskole med Realklasse**, $\frac{1}{5}$ 1925 102 Elever, samt **Underskolen**, $\frac{1}{5}$ 1925 81 Elever, optager Bygningen mod Skoletorvet. Ved Institutionen virkede $\frac{1}{5}$ 1925 1 Rektor, 1 Forstander, 3 Adjunkter samt 27 Lærere og Lærerinder.

Vinthers Seminarium, Skolegade, opr. 1886, 1890 overtaget af O. J. M. Vinther, Bygn. opf. 1894 af røde Mursten i 2 Stokv. (Arkt. Frimodt-Clausen) og 1910 udvidet ved Erhvervelse af Naboejendommen, hvor den af Kommunen overtagne Kirkeskovs Realskole havde været (opf. 1896, 2 Stokv., s. Arkt.). $\frac{1}{5}$ 1925 var

Ting- og Arresthuset.

der 1 Forstander, 16 Lærere og 185 Elever. **Vinthers Seminarie-Børneskole**, Skolegade, er opr. 1894 som Øvelsesskole for Seminarieeleverne, 7 Kl. med c. 210 Elever, Kommuneskolebørn, hvis Undervisning Byen betaler med en fastsat aarlig Sum. (Se Silkeborg Seminarium 1886-1911, et Festskrift. Silkeborg 1911).

Den katolske Skole er indrettet i den 1898 af den katolske Menighed erhvervede gl. Birkedommerbolig, Hj. af Vestergade og Hostrupsgade; her er tillige Bolig for Skt. Josefsøstrene.

Teknisk Skole, Skoletorvet, opr. 1863, Bygningen opf. 1888-89 af røde Mursten i 2 Stokv. efter Tegn. af Arkt. Edv. Jensen for c. 38,000 Kr. og udvidet 1909 (Arkt. Mundberg). I Skoleaaret 19²⁴/₂₅ undervistes 271 Elever. — **Handelsskolen**, opr. 1892, har Lokale i Kommuneskolen; 19²⁴/₂₅ var der 145 Elever. — **Ungdomsskolen „Kornmod“**, Fredensgade, opr. 1900, forbereder til Præliminærexamen.

Th. Langs Skole.

¹/₅ 1925 41 Elever. — **Husholdningsskolen**, Lindevej, opr. 1902, sen. udvidet, havde ¹/₅ 1925 45 Elever. — **Junkers internationale Gymnastikinstitut**, Aahavevej, opf. 1914-15, udv. 1924, i 3 Stokv. af røde Mursten efter Tegn. af Arkt. Kristoff Hansen, havde ¹/₅ 1925 53 Elever, væsentligst fra England og engelsktalende Lande (Undervisningssproget er Engelsk), og der var 5 Lærere og Lærerinder.

Centralbiblioteket (tidl. Folkebiblioteket, opr. 1899, men fra ¹/₄ 1918 anerkendt som Centralbibliotek) har til Huse i en Kommunen tilhørende Bygning i Hostrupsgade, opf. 1920 af røde Mursten i 2 Stokv. efter Tegn. af Arkt. L. Bendixen, og som rummer Udlaanslokale, 2 Læsesale, Kontor, Studieværelse og flere Magasiner; i Loftsetagen en stor Sal med Ovenlys, der benyttes til Foredrag, Møder, Maleri- og andre Udstillinger m. m. I Kælderen er indrettet kommunal Badeanstalt. — Bindtal 19²⁴/₂₅: 17,221. Antal Udlaan: 115,708. Budget: 61,674 Kr.

Museet, der særlig indeholder en ret stor Stenaldersamling fra Silkeborgs nærmeste Omegn, er grundlagt ved en Gave af 16. Okt. 1900 fra nu afdøde Fabrikant Hammer. Samlingen havde tidl. til Huse i Fredensgade, nu er Størstedelen udstillet i Bibliotekets forannævnte Ovenlyssal.

Teatret findes i Haandværkerforeningens Ejendom (se p. 155).

Amts- og Bysygehuset, Kildebakken, opf. 1902 efter Tegn. af Arkt. Rosen, omfatter den egl. Sygehusbygning, hvid, 2 Stokv. med 2 Taarne, en Epidemibygning, ligeledes hvid i 2 Stokv. samt et Ligkapel. I 1921-25 foretoges en Udvidelse (Arkt. Frimodt-Clausen), omfattende en Funktionærbygning, hvid, i 2 Stokv.,

en Økonomi- og Maskinbygning, hvid, i 1 Stokv., samt en 2 Stokv. høj, hvid Hovedbygning, alt til en Bekostning af c. 1 Mill. Kr. og udgørende et T-formet Komplex. Efter Udvidelsen ejes Sygehuset af Skanderborg Amt og Silkeborg By med Halvdelen hver (forud for denne lodtog de med hhv. $\frac{4}{5}$ og $\frac{1}{5}$), og der forefindes (i den gl. Hovedbygn.) en medicinsk Afd. med 23 Senge, en kirurgisk Afd. (i den nye Hovedbygn.) med 51 Senge, 2 Operationsstuer, 2 Liggehaller m. m., og Epidemibygningen har 16 Senge. (Det oprindl. Amtssygehus laa i Søgade og var opf. 1862). Se A. Rosen, Amtssygehuset ved S., i „Architekten“ 1901-02, p. 223.

Nationalforeningens Tuberkulosesanatorium, i Landdistriktet paa en af Kommunen skænket Grund, der omfatter en Del af Marienlunds Jorder og af Fredskoven „Indelukket“, i alt 17 ha stor, er opf. 1902-03 (indv. $\frac{80}{8}$ 1903) efter Tegn. af Arkt. V. og B. Ingemann, en 3 Stokv. høj, hvid Hovedbygning med Fløje for Enderne samt taarnagtigt Midtparti, en 2 Stokv. høj, hvid Funktionærbolig, et Maskinhus, en Kontorbygning og en Overlægebolig. Der er Plads for 180 mandlige Patienter.

Kuranstalten **Gamle-Skovridergaard**, paa Gamle-Skovridergaards

Plads, hvis Stuehus, opf. c. 1800 af Landsdommer Hoff og bestemt til Seminarium, endnu staar, er opf. 1902, en hvid Bygn. i 2 Stokv., omgivet af en 3 ha stor Park. Plads til 40-45 Kurgæster. — Kuranst. **Midtjylland**, ved Aaens østl. Bred, opf. 1896-97 (Arkt. Rosen) og fl. G. udv., i stor Have. Hed oprindl. „Kneippkuranstalten“. Pl. til 45-50 Kurgæster. — **Silkeborg Bad**, ved Ørnsø i Silkeborg Vesterskov (men i Tem S.) er grl. 1883, da det af Staten fik overladt til Arvefæste 10 ha Skov (overgaaet til Selveje 1919), og skylder de jærnholdige Arnakkekilder sin Tilblivelse (disse giver 5000 Td. 7° varmt Vand i Døgnet). Foruden Kurhuset findes her 3 store Bygn., med i alt 100 Senge; en større Tilbygning er sket 1926, idet Foren. „S. Bad's Venner“ hertil har skænket 20,000 Kr. — **Villa Aggerholm**, Hvile- og Rekreatiohshjem, er opr. 1918, ved Vesterskoven mel. Almind Sø og Ørnsø; Pl. til 30 Patienter.

De gamles Hjem, kommunalt Alderdomshjem, S. for Byen paa Marienlunds Jorder, er opf. 1910 efter Tegn. af Arkt. Jensen-Wærum af røde Mursten i 2 Stokv. og med Kamgavle, og udvidet 1922 med en Sideløj. Pl. til 51 Aldersrentenydere, paa Sygeafd. endvidere Pl. til 14.

Fattiggaarden, paa Markjorden, bestaar af en Hovedbygning, opf. 1902 af røde Mursten i 2 Stokv., og tilhør. Avlsbygninger; under Fattiggaarden drives 40 ha Ager og 7 ha Eng.

Stiftelser: **Dronning Louises Asyl**, Tværgade, opr. 1864 af en Kreds af Damer; Bygningen, i 1 Stokv. med Kamgavle, er opf. 1879, restaureret og udvidet

Teknisk Skole.

1923. — **C. Knaps Minde**, Børnehjem paa Drewsensvej, er opf. ved et af Kbmd. C. Knap og Hustru 1884 stiftet Legat. Bygningen, i Villastil i 1 Stokv. efter Tegn. af Arkt. Rosen, har Pl. til c. 15 Børn. — **Friboligen**, Hostrupsgade, er opr. 1861 af en Forening og afgiver Boliger, navnlig for ældre Haandværkere og deres Enker. Bygningen er af røde Mursten i 2 Stokv. — **Spædbørnshjemmet Søfryd**, ved Almind Sø, er opr. 1924 af Indre Mission; Pl. til 16 Børn og 4 Mødre.

Gasværket, ved Langsø, blev anlagt 1856 og betydelig udvidet i 1896, 1900 og 1909. Bestyrerbolig opførtes 1899 (Arkt. Rosen). Ledningsnettet er udvidet saaledes, at Alderslyst (Balle S.) fra $\frac{1}{11}$ 1924 forsynes fra Værket. I 1926 vil Værkets Ovnanlæg m. m. være ombygget for en Bekostning af $\frac{1}{2}$ Mill. Kr., og det vil da være det første Provinsværk med lodret staaende og kontinuerligt arbejdsende Retortsystem.

Junkers Gymnastikinstitut.

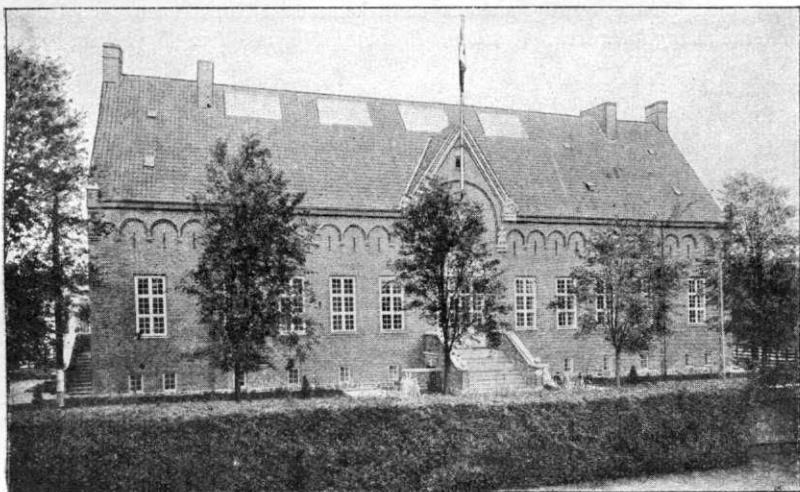
$19^{24}/_{25}$ produceredes 1,096,800 m³ Gas. — **Elektricitetsværket**, Møllegade, toges i Brug $\frac{1}{11}$ 1911. Maskinkraften bestaar i 3 Dieselmotorer paa tils. 630 HK. samt 1 Lokomobil paa 100 HK. Aarlig Produktion c. 845,000 KWT. I 1923 indtraadte Silkeborg som Parthaver i Gudenaacentralen med Ret til 4 % af Centralens Produktion, og s. A. anlagdes et Ensretter-

anlæg til Omsætning af højspændt Vekselstrøm til Jævnstrøm. — **Vandværket** paa Marienlunds Jorder toges i Brug i Maj 1905. Maskinkraft: 2 Gasmotorer paa tils. 38 HK. og 1 Elektromotor paa 54 HK. 2 Brønde, hvorfra Vandet uden nogen Rensning direkte pumpes ind i Ledningerne og op i Beholderen (4500 hl) paa Frydensbjerg paa Fattiggaardens Mark. Vandforbrug gennemsnitlig 1620 m³ pr. Døgn. — **Det offentlige Slagtehus**, Drewsensvej, er opf. i 1914. Hovedbygningen af røde Mursten i 2 Stokv. — **Renovationsanstalten**, Balle S., er opf. 1909. I saa godt som alle nye Bygninger i Silkeborg og i mange ældre er indrettet W. C. For de øvrige Beboelseshuses Vedkommende bortføres Natrenovationen i tætlukkede Spande og blandes paa Renovationsanstalten med Dagrenovation til Kompostgødning. — **Den kommunale Badeanstalt** er indrettet i Kælderetagen under Centralbiblioteket (se p. 152) og omfatter en medicinsk og en alm. Afdeling. I $19^{24}/_{25}$ toges 18,650 Bade.

Jærnbanestationen, Drewsensvej, er opf. 1870-71 og fl. G. udvidet. Den er Station paa Skanderborg-Skern Banen samt Udgangspunkt for Banen Silkeborg-Langaa og Silkeborg-Brande samt Privatbanen Silkeborg-Kellerup-Rødkærsbro. Fra Jærnbanestationen gaar der Spor til Papirfabrikken, Gasværket og Svinestagterierne. — **Toldkammerbygningen**, Drewsensvej, er opf. 1920, hvidpudset i 2 Stokv. efter Tegn. af Arkt. Kampmann. **Posthuset**, ved Jærnbanestationen, er opf. 1907 af røde Mursten i 2 Stokv. efter Tegn. af Arkt. Kampmann. — **Tele-**

grafstationen ligger ligeledes ved Drewsensvej, overfor Posthuset. Byen fik privat Telegraf 1857 og Statstelegraf 1870.

Af andre Bygninger nævnes: *Haandværkerforeningen* (stiftet 1863), Torvet; Bygningen opf. 1895 i norditaliensk Stil efter Tegn. af Arkt. Rosen, til Afløsning af den af Foreningen i 1876 paa s. Sted opf. Ejendom; indeholder Lokaler for Foreningen samt Teater (c. 500 Pl.), udvidet 1924, og bag Bygningen findes en stor Have. *Hovedgaarden*, Byens ældste Bygning, opf. af Ritmester Hoff umiddelbart efter at han i 1767 havde købt Silkeborg Gods af Staten, og med en af Sønnen, Landsdommer H., i engelsk Stil anlagt Have, anvendtes en Tid som Kirke (se p. 148) og derefter som Posthus, men er nu i privat Eje. *Præstegaarden*,

Centralbiblioteket.

ved den gl. Kirkegd., er opf. 1857-58 af røde Mursten med Kamgavle (medens Digteren J. Chr. Hostrup var Præst i S.). *Dommergaarden*, Søndergade, er opf. 1888. *Good-Templar Ordenens Bygning*, Fredensgade, en hvid, 2 Stokv. høj Bygning, er opf. 1887. *Odd-Fellow Ordenens Bygning*, Torvet, hvid, 2 Stokv. med Frontespice, er ombygg. 1924 efter Tegn. af Arkt. N. P. Chr. Jensen, Holstebro. *Afholdsforeningens Bygning*, Østergade, er opf. 1884 af røde Sten i 2 Stokv. efter Tegn. af Arkt. Rosen. *Silkeborg Bank*, Vestergade, er opf. 1907 af Granit, Sandsten og gule Mursten i 2 Stokv. efter Tegn. af Arkt. Jensen-Wærum. *Silkeborg Apotek*, Vestergade, er opf. 1898 efter Tegn. af Arkt. Rosen. *Højskolehjemmet*, Skoletorvet, er opf. 1898 af røde Mursten i 2 Stokv. efter Tegn. af Arkt. Andersen, Kbh. Af Hoteller nævnes endvidere *Hotel Silkeborg*, ved Aaen, 36 Værelser, *Hotel Dania*, Torvet, 45 Vær., og *Jærnbanehotellet*, ved Jærnbanen, med 20 Værelser.

Mindesmærker og Anlæg. Foran Raadhuset er ^{15/10} 1892 afsl. en af Billedhugger Pedersen-Dan udført Broncestatue af *Michael Drewsen*, † 1874, „Silkeborg Bys Grundlægger“, rejst af erkendtlige Medborgere. Ved Vestergade, mellem Kirkegaardene, ligger Lystskoven **Lunden**, c. 6 ha, tidl. tilhørende Staten, men lejet af Kommunen, der 1901 købte den for 35,000 Kr.; i Lunden en af Kom-

munen 1888 opf. Pavillon samt en Mindesten over Musikdirektør, Kammer-assessor J. C. Mogensen († 1924) med Portrætrelief af Billedhugger Ølsgaard. **Fællesparken** ligger S. for Jærnbanen ved Landlystvej paa et tidligere Mose-areal, der 1922 af Kommunen omdannedes til Park. **Kildebakken** er et lille Lystanlæg ved den til Baadehavn udvidede Del af Aaen; ved den vestlige Ende af Langebro (Aarhusvejen) er der ved Hjælp af Sluseanlæg sejlbare Forbindelse for Baade og mindre Skibe mellem Baadehavnen og den lavere liggende Langsø. Fredskoven **Indelukket**, c. 23 ha, langs Aaens vestlige Side, og **Marielund**, c. 30 ha, købte Kommunen 1900 af Staten for 42,000 Kr. Fremdeles omgives Silkeborg af de p. 148 nævnte Skove under Silkeborg Statsskov-distrikt, i hvilke der findes et Net af Spadserestier og mange Udsigtspunkter, forsynede med Bænke, særlig mærkes Bakkekammen i Nordskoven med Udsigtspunkterne *Langdalsaasen*, *Knuden*, *Birkehøj* (75 m), *Fru Bryndums Bæk*,

Ams- og Bysygehuset.

Ulvehoved, *Fru Heibergs Bæk* og *Louisehøj*, hvorfra der er en enestaaende smuk Udsigt over Dalstrøget i Retning af Himmelbjærget. Det bakkede, skovklædte Landskab omkring Gudenaen og den Kæde af Søer, der omkranser Byen og fortsætter sig langt mod SØ., danner tilsammen en i landskabelig Henseende rigt afvekslende Egn, noget af det smukkeste vi ejer i Danmark, og drager om Sommeren en stor Turiststrøm til sig; særlig yndet er Sejladsen paa Søerne, hvortil der er let Adgang. Hjejleselskabet ejer 3 Dampbaade og 10 Motorbaade.

Indbyggertallet var $\frac{1}{2}$ 1921 10,896 (1855: 1204, 1901: 7228) med Forstaden Alderslyst i Balle S. 12,037. Efter Erhverv fordelte Folkemængden i Købstaden 1911 (8792) sig i flg. Grupper: 3985 levede af Haandv. og Industri, 1959 af Handel o. l., 445 af Transport, 139 af Landbrug, 11 af Mejeridrift, 761 af imateriel Virksomhed, 512 af Tyendegern. o. l., 383 af egne Midler, 270 væsentligst af offtl. Understøttelse, 327 var uden angivet Erhverv.

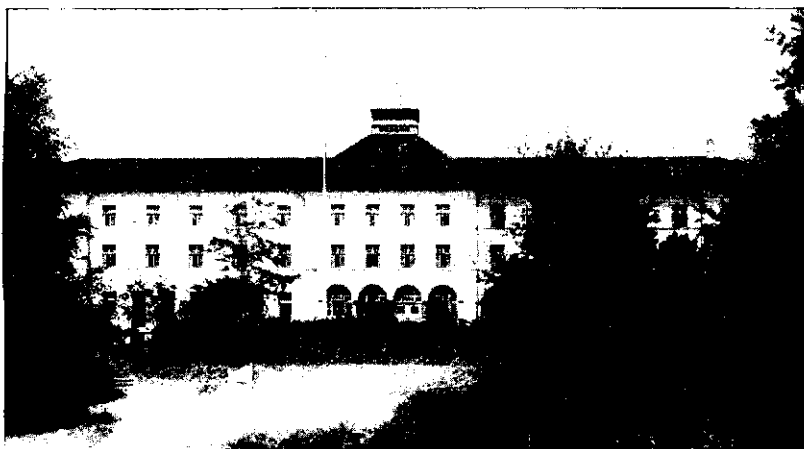
Ved Skanderborg-Silkeborg Toldsted udgjorde Indførselstolden 19²⁸/₂₄ 189,272 Kr., Spiritusafgift 236,254 Kr., Afgift af Chokolade- og Sukkervarer 50,915 Kr. og Restaurationsomsætningsafgift 218,032 Kr.

I Silkeborg var der ved Udgangen af 1924 hjemmehørende 2 Dampskibe paa over 20 Register Tons Brutto med tilsammen 68 Tons Netto.

Fiskeri. I Aalekisten ved Silkeborg Papirfabrik fanges aarlig 2-3000 kg Aal; i Borresø og Brassø c. 2000 kg Aal, 1400 kg Gedder, 2-5000 kg Brasen, 6000 kg Skaller og 15 kg Ørred. I Silkeborg Langsø fanges aarlig 4-600 kg Gedder, 6000 kg Brasen, 3-4000 kg Skaller og 50 kg Ørred.

I Silkeborg holdes flg. Markeder: Febr., Marts, April, Maj, Juni, Juli, Sept., Okt., Nov. og Dec. med Heste og Kreaturer; Torvedag hver Lørdag.

Af Fabrikker og industrielle Anlæg nævnes: *Papirfabrikken*, anl. 1844 af Brødr. Chr. og Mich. Drewsen, aabnet $\frac{1}{2}$ 1845, brændt 1864 og genopført, 1869 solgt til Strøyberg, $\frac{1}{3}$ 1889 indlemmet i A/S „De forenede Papirfabrikker“ og derpaa foreløbig standset, men atter sat i Gang 1894 (se nærmere p. 162); Fabrikken, hvis store Bygningskompleks, bestaaende af de store Fabriksbyggn., den „gamle Mølle“ (restaur. 1901 af Arkt. Rosen og indrettet til Fabrikation af haand-

Nationalforeningens Tuberkulosesanatorium.

gjort Papir), Bestyrerboligen, Mich. Drewsens Villa (opf. 1847-48), Maskinmesterbolig, Arbejderboliger m. m. ligger ved Aaens østl. Bred, har af Dampkraft 1000 HK., af Vandkraft 150 HK. og beskæftiger omtr. 250 Arb. Fabr. er gentagne Gange udvidet; 1910 opførtes en stor, fritliggende Bygn. efter Tegn. af Arkt. Tvede til Fabrikation af Nationalbankens Seddelpengepapir, og en meget betydelig Udvidelse finder f. T. Sted, hvorved der bliver Plads til en Papirmaskine mere samt til et nyt Hollænderi. *Koopmanns Svinestagteri* (grl. 1889-90, Filial af Slagteriet i Aalborg), *Koopmanns Margarinefabrik* (grl. 1908), A/S, Aktiekap. 900,000 Kr., *A/S Jysk Trikotagefabrik* (tidl. Commichau & Co.'s Fabr., grl. 1883, A/S fra 1901, Aktiekap. 600,000 Kr., c. 70 Arb.), *A/S Silkeborg Tekstilfabrik*, grl. 1909, fl. G. udvidet, Aktiekap. 320,000 Kr., c. 250 Arb., *Silkeborg Andelsslagteri*, grl. 1908, slagter aarlig c. 40,000 Svin, *Silkeborg Maskinfabrik*, Kommanditselsk., S. for Banen (tidl. i Vestergade). grl. 1854, men blev ved Flytningen meget udvidet, fremstiller særlig Mejerimaskiner og Maskiner til Margarinefabrikation, c. 250 Arb. Endv. 2 Bryggerier, 3 Savskærerier, 2 Mejerier, 1 Tobaksfabrik, 1 Teglværk, 1 Mineralvandsfabrik, Arbejdernes Fællesbageri, 5 Bogtrykkerier m. m.

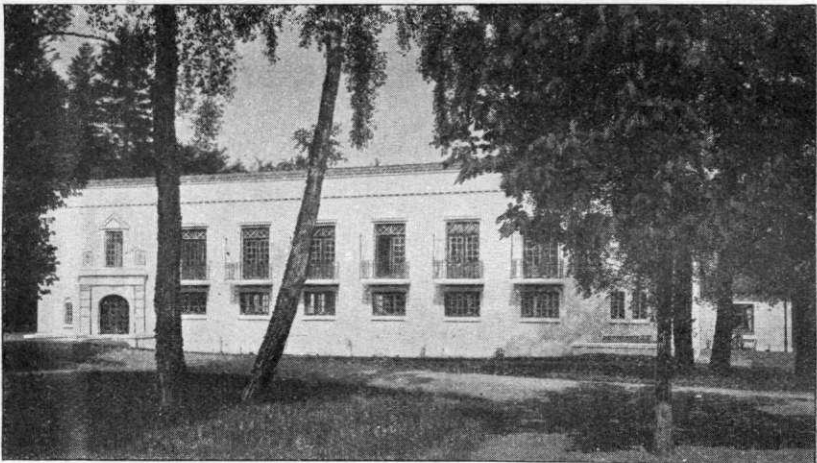
I Silkeborg udgives flg. Aviser: „Silkeborg Avis“, grl. 1857, „Silkeborg Social-Demokrat“, grl. 1900, og „Silkeborg Venstreblad“, grl. 1913.

Kreaturholdet var ¹⁵/₇ 1924: 211 Heste, 93 Stk. Hornkv. (deraf 78 Køer), 25 Geder og 181 Svin.

Byens Øvrighed bestaar af en Politimester og en folkevalgt Borgmester. Byraadet bestaar af 15 valgte Medlemmer, indbefattet Borgmesteren som Formand.

Finansielle Forhold. Indtægter 19²²/₂₃ (i 1000 Kr.) 1663, deraf Ejendoms-skatte 56, personlige Skatte 1097, Formue- og Erhvervsindtægter 369; Udgifter 1089, deraf Byens Bestyrelse 55, offtl. Understøttelse 282, Skolevæs. 204, Rets- og Politivæs. 72, Medicinalvæs. 31, Gader, Veje og Kloakker 54, Renter af Gæld 258. Aktiver ³¹/₃ 1923: 6194, Gæld 4649. Skatteproc. udgør 19²⁵/₂₆ 8,73, Ligningsproc. 11,7.

Kommunens faste Ejendomme bestaar i: Part i Ting- og Arresthuset samt i

Silkeborg Bad, Kurhuset.

Sygehuset; endvidere Raadhuset, de kommunale Skoler, Alderdomshjemmet, Fattigaarden med Jorder og Enge, Gas-, Vand- og Elektricitetsværkerne, Renovationsanstalten, det offentl. Slagtehus, Centralbiblioteket med Badeanstalt, Forsørgelsesvæsenets Kontorbygning, Fredskoven Indelukket, Marienlunds Jorder, et Skovstykke Ø. for Aaen, Kildebakken med Havneplads og Kioskbygning, Lunden med Pavillon, 33 Beboelseshuse med 114 Lejligheder, 3 Barakbygninger med 16 Lejligheder, 36 Byggegrunde og andre Jordarealer paa tils. 7,6 ha.

Politikorpset bestaar af 1 Overbetjent, 1 Vagtmester og 11 Betjente. Ved Statspolitiet er ansat 1 Overbetjent og 2 Betjente. Brandkorpset bestaar af 1 Brandinspektør, 1 Assistent, 1 Sprøjtefører, 1 Værkmester og 21 Brandsvende.

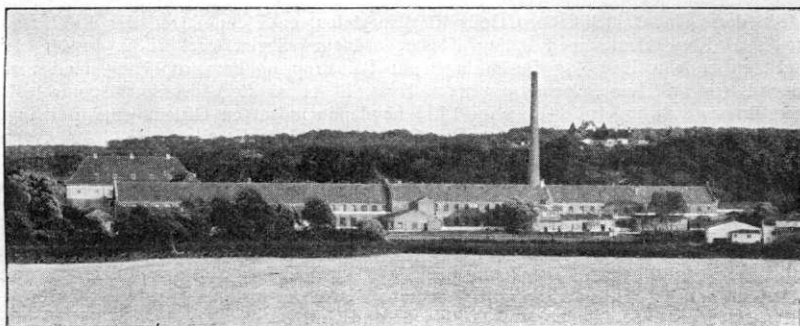
Pengeinstitutter: *Spare- og Laanekassen for Silkeborg og Omegn* (opr. 1860; ³¹/₃ 1924 var Indsk. 4,853,259, Reserver 266,191 Kr.). *Silkeborg Bank* (opr. 1882; ³¹/₁₂ 1924 var Aktiekap. 1 Mill., Reserver 1,250,000, Indsk. 12,002,429 Kr.). *A/S Handels-Landbrugsbanken i Silkeborg* (opr. 1899; ³¹/₁₂ 1924 var Aktiekap. 600,000, Reserver 462,841, Indsk. 8,240,429 Kr.). Endvidere den 1925 ved Overtagelse af den likviderede Andelsbanks Filial oprettede *Andels- og Folkebank*.

Havnen, ved Gudenaan, er en Baadehavn, som tilhører Kommunen og tjener som Plads for de Dampbaade, Motorbaade m. m., der benyttes i Persontrafikken

paa Aaen og Søerne; den tidligere Kaagfart paa Gudenaen (se VI p. 378) er for længe siden ophørt.

I gejstlig Henseende udgør Købstaden eet Pastorat. Byen er Bolig for en Dommer og en Politimester (se p. 5). Den hører under Skanderborg Amtstuedistr., Silkeborg Lægekr. (Kredslægen bor her) og har 2 Apoteker (Silkeb. Apotek, opr. i Tem 1842, men 1856 flyttet til Silkeborg, og Himmelbjærg Apotek, opr. 1904). Den hører til Skanderborg Amtskreds' 4. Folketingskr. (Opstillingskr.), for hvilken den er Valgsted, Silkeborg Skatte- og Vurderingskr., Gl.-Skanderborg Amts 4. Forligskr., 4. Udskrivningskr.' 211. Lægd, samt er Sessionssted for Lægderne 209-17 af 4. Udskrivningskr.

Ved Postvæsenet er ansat 1 Postmester, 1 Postkontrollør, 5 Assisterter og 1 Afledningsassistent; ved Toldstedet, under hvilket ogsaa Skanderborg hører, er ansat 1 Toldforvalter (tillige Godsforvalter for Staten), 2 Assisterter, 1 Med-

Silkeborg Papirfabrik.

hjælper og 2 Elever, og ved Telegrafvæsenet 1 Telegrafbestyrer og 4 Assisterter.

Jærnbaner. Silkeborg er Knudepunkt i et ret betydeligt Jærnbaneanet. *Skanderborg-Silkeborg Banen* blev bygget som Statsbane og aabnet for Driften $\frac{2}{5}$ 1871; Strækningen *Silkeborg-Herning* blev anlagt af et privat Selskab og aabnet for Driften $\frac{28}{8}$ 1877, men overtaget af Staten, der havde drevet den fra Begyndelsen, $\frac{1}{11}$ 1879. Statsbanen *Langaa-Silkeborg* (anl. iif. Lov af $\frac{27}{4}$ 1900) aabnedes for Driften $\frac{12}{11}$ 1908, og Strækningen *Silkeborg-Brande* (der det første Stykke benytter Herningbanens Spor og drejer fra ved Funder Station) aabnedes for Driften $\frac{1}{10}$ 1920. Privatbanen *Silkeborg-Kellerup* aabnedes $\frac{1}{8}$ 1924 og sammensluttedes fra samme Dato med den tidligere anlagte Kellerup-Rødkærbro Bane (se VI p. 245) under eet Selskab. En Privatbane *Silkeborg-Bryrup* er under Bygning og vil ventelig være færdig i 1928 og skal da sammensluttes med Horsens-Bryrup Banen (se p. 127). — Fra Silkeborg befordredes med Statsbanerne i Driftsaaret 1923/24 125,952 Personer. Totalvægten af Gods og Kreaturer afsendt fra S. udgjorde 32,474 og ankommet til S. 65,432 Tons.

Historie. Navnet — 1435: Silkæburg, 1488: Silkiyborgh*) — og den Borg, der

*) Oprindelsen til Navnet kendes ikke; med Ordet Silke har det selvfølgelig intet at gøre. Bekendt nok er Sagnet om Bisp Peders Silkehue (der var ingen Bisp Peder i Aarhus fra 1414 til Reformationen), der blæste i Søen, hvorefter Bispen bestemte, at han vilde anlægge en

Iaa der, nævnes første Gang i Beg. af 15. Aarh., da S. ejedes af Hr. Laur. Hvas til Ormstrup, † 1430 (se VI p. 318), der havde faaet den med sin 2. Hustru Thore, Datter af Erik Mus, som har ejet Godset og vistnok der opført Borgen paa en Grund, som mærkelig nok ikke tilhørte ham, eller som i alt Fald Alling Kloster gjorde Fordring paa. Fru Thore overdrog imidlertid allerede 1414 Silkeborg til Biskop Bo af Aarhus (s. Aar skænkede hun ligeledes til Bispestolen sit og sine Børns Gods i V.- og Ø.-Kjellsstrup i Hids Hrd.); men da Gaven ikke støttede sig til noget Skøde eller formeligt Gavebrev, og Overdragelsen var sket uden Mandens eller Slægtningenes Vilje, maatte Aarhusbispem foreløbig lade sig nøje med Løftet. Allerede 1418 fik dog Bispem for at sikre sig Besiddelsen et Mageskifte i Stand med Alling Kloster, der som nævnt mente at være Ejer af Grunden; ved Mageskiftet fik Bispestolen, foruden Remstrup og Remstrup Fang, tillige „Stedet, som Silkeborg stander paa“. Efter Laur. Hvas' Død begyndte Aarhusbispem Ulrik Stygge nye Underhandlinger med Fru Thore, som 1433 bortmageskiftede og afhændede til Bispem sit og Familiens Gods i Linaa Sogn, og 1436 stadfæstede hun tillige med sin 2. Mand Ove Ovesen (Kaas) til Lerbæk, som hun havde ægtet i Mellemtiden, Gaven af Silkeborg til Kirken. Før Kirken kunde komme i rolig Besiddelse af Godset, maatte dog først Forholdet ordnes dels til Alling Kloster, der gjorde Vanskeligheder m. H. t. Mageskiftet af 1418, dels til Laur. Hvas' Børn, hvilket dog først afsluttedes, da Erik Hvas med Søstrene Kirstens og Birgittes Samtykke 1463 skødte deres Andel i Silkeborg Gods til Bispestolen, en Ejendomsret, der 1489 stadfæstedes af Kong Hans; med Alling Kloster ordnedes Sagen først 1532, da der blev truffet „en endelig Ende og Beslutning“ om Remstrup og Remstrup Fang med mere Jordegods (se Fr. Hvass, Medd. om Fam. Hvas, III p. 28 fig.). Aarhusbisperne satte megen Pris paa Besiddelsen. Lige fra 1436 havde de indsat en Official eller Befalingsmand (den første var den ovennævnte Ove Ovesen; dog nævnes allerede 1435 en Adelsmand Arild Svendsen paa S.; 1460 og 1470 var Erik Christiernsen (Fasti) Hovedsmand, 1488 Joach. Lykke, 1479 og 1490 Oluf Munk); den oprindelige Borg har de vistnok straks nedbrudt og erstattet med en langt anseeligere Borg (se ndfr.); de samlede meget Gods til den og opholdt sig sikkert ofte der; de to næstsidsste kat. Bisper Ejler Madsen Belle og Niels Clausen Skade døde begge der 1501 og 1531 efter henholdsvis 1491 og 1520 at have nedlagt deres Embeder og forbeholdt sig Silkeborg Slot paa Livstid. Da Joh. Rantzau udsendtes 1536 for at tage Bispegodset i Besiddelse for Kronen, gjorde den bispeplige Befalingsmand paa Silkeborg Hans Stygge Modstand og vægrede sig ved at overgive Borgen uden Befaling fra Biskop Ove Bille, og da denne nægtede det, blev han som de andre Bisper fængslet. Silkeborg blev nu et kgl. Len og Sæde for en Lensmand indtil 1660; efter den Tid dannedes Silkeborg Amt (se p. 6). Selve Gaarden (26½ Td. H.) med Tiender og Gods (i alt 628 Td. H.) skødte Kongen 1664 for 32,442 Rd. til Vinskenk i Glückstadt Chr. Fischer († 1677) for den Forstrækning, han 1658 og fig. Aar i Krigen havde gjort Regeringen, dog med Forbehold af Indløsningsret. Senere gik Ejendommen over til Broderen Daniel F. († 1707), som 1687 skaffede Gaarden Sædegaardens Frihed, og hans Søn Chr. F. til Allinggd., Gravballegd, og Vinderslevgd., fra hvem Fr. IV 1720 indløste den (27, 53 og 419 Td. H.) samt S. Ml. (17) m. m. for 31,867 Rd. Skovene var da meget forhuggede. Kongen udlagde den til Ryttergods, medens Bygningerne for en Del blev afbrudt; Kongen skal have skænket Materialer fra Støttet til Grev Chr. Friis (Frijnsborg) til dermed at „opbygge“ Favrskov.

S. Borgtomt findes paa Papirfabrikkens Grund. Borgen var opført paa en Odde, der fra Ø. skød sig ud i Remstrup (Guden) Aas Udløb i Langsø. Yderst i V. Iaa Hovedbogens, det saak. „store Stenhus“ og en mindre Bygning, der ved en Grav, hvorigennem Aaens østre Arm var ført, skiltes fra Borggaarden, der atter ved en Grav var skilt fra Staldgaarden Ø. dertor. Ladegaarden Iaa for sig selv V. for Aaen, omtr. hvor den gl. Hovedgaard nu ligger. Saaledes var Anlægget i Lenstiden. Tidligere har Ladegaarden sikkert indtaget Staldgaardens eller Borggaardens Plads. — Ved nogle af Fabrikerne N. C. Strøyberg 1880-82 foretagne Udgravninger, hvis Resultater undersøgtes af Nationalmuseet (se Aarb. f. n. Oldk. 1885 p. 323 ff.), fremgravedes Fundamentet af det store Stenhus, der viste sig at have været en fir-sided Bygning (30 × 15 m) med et svært Taarn (8,7 m i Kvadrat) midt paa østre Langside, opført af røde Munkesten i Munkeskifte paa en Granitsokkel, der hvilede paa en Pilotering af tætstaaende, nedrammede

Borg der, hvor den drev i Land. Som et morsomt Eksempel paa Sagnfornøjelse fortælles i „Dania“ (II p. 351), at en Elev paa Askov Folkehøjskole i en Stil har skrevet, at, da Hr. Drewsen en Dag var i Silkeborg og sejlede paa Søerne, blæste hans høje Silkehat af, og han skal da have sagt, at der, hvor den drev hen, vilde han bygge en Gaard, der hed S.

Bøgestammer med overliggende Tømmerkonstruktion af Eg. Overmurene, der havde været 2 m tykke, i Østsiden (Angrebsiden) dog 2,7 m, var dog bortryddede undtagen et 18 m langt, c. 1,5 m højt Stykke sydligst paa Vestsiden. Huset har haft Kælder, overhvalvet med 10 Krydshvalv, hvis Pillefundamenter fremgravedes, og vistnok tre Stokv. derover. Ved Udgravningen fandtes en Del huggen Granit, der her har været genbenyttet, men oprindelig hidrører fra en ældre (romansk) Kirke. — Bygningen antages at stamme fra Bispenses første Tid (15. Aarh.'s tidligere Del). Om ældre Bygninger vides intet. Fra Lenstiden haves udførligere Meddelelser om Slottet. Stenhuset var reserveret Kongen. Det havde c. 1600 Tegltag, dog var Spiret blyklædt. 1616 afløstes et ældre Bulværk omkring Holmen af en Kampstenssætning, og ved samme Tid nævnes Palisader. En Bro af Træ førte over til Borggaarden, hvis Huse, alle af Bindingsværk, var ordnet omkring en Gaardsplads. En Synsforetning 1645 nævner Fruerstuens (Sydlængen) med Trappetaarn mod Gaarden og en Karnap i Øst; S. for laa Abildhave. Køkken, Bryggers, Bagens og Vaskehus (i Østsiden). Borgestue og Skriverstue (i Vestsiden). Lensmandens Bolig (i Nordsiden) med Trappetaarn mod Gaarden. I Ø. og V. laa Porte. Desuden fandtes enkelte Smaahuse, bl. a. et „Fangetaarn“, vist blot af Bindingsværk. 1591 istandsættes „det Træhus, hvori Kongens Fader og Moder havde boet“. Fra Borggaarden førte atter en Bro mod Ø. over til Staldgaarden, der havde tre Bindingsværkslænger omkring en Gaardsplads, Stald i S., Kongens og Lensmandens Ridestalde i Ø., adskilt ved Porten, og en tredje Fløj i N. Desuden laa ved Slottet Bødkerhus, Slagteri, Smedie (paa nuv. Smedebakke), Teglværk og Mølle. Ladegaarden V. for Aaen havde fire Længer med Stuehus i N. — I Chr. IV's Tid foretoges adskillige Reparationer paa Bygningerne. 1624 led Slottet meget ved en Storm, og det hærgedes stærkt i Krigene 1627-29 og 1644-45, saaledes at man opgav Vedligeholdelsen af Stenhuset, der 1645 kaldes ganske øde og ruineret (Grundens Pilotering skal ogsaa have været utilstrækkelig), medens der atter og atter fikkes paa Borggaardens Bygninger, der endnu gjorde Tjeneste i Fischernes Tid. Efter at Godset var gaaet over til Rytterdistrikt, indrettedes Officersboliger m. m. i en Del af Borggaarden, medens dens øvrige Del nedbrødes 1726. Stenhusets Grund blev dog liggende, indtil nedennævnte Hoff opførte den nuv. „Hovedbygning“ V. for Aaen ved Østergade (1 Stokv. med to lave, kantede Taarne ved Hjørnerne og en Frontespice midt paa Façaden) til Dels af Sten derfra, ligesom Papirfabrikkens Fundamenter væsentlig lagdes af Materiale fra Slotstomten.

Ved Ryttergodsets Salg 1767 købte Ritmester Hans Nic. Hoff († 1806) Silkeborg (27 Td. H., hvoraf 2½ Skovsk.) med Tiender (36) og Gods (258, hvoraf 22½ Skovsk. og 17 Mlsk.) for 44,080 Rd., og opførte ovenn. Hovedbyggn. (Ladebygningerne, af Bindingsværk, brændte 1777 og opførtes atter af Grundmur); 1792 fik han Bevill. paa at sælge Godset med Forbehold af Hovedgaardens Frihed, og 1794 skødede han S. (27, 59 og 136 Td. H.) for 60,000 Rd. til Sønnen Landsdom. Henr. Muhle H. († 1817, om hans Liv og Virksomhed se hans Bog „Kort Fremstill. af min Virkekreds“, Kbh. 1810), som fortsatte Salget af Godset og 1804 solgte Hovedgaarden med 10 Bøndergaarde og nogle Huse og Skovene (omtr. 5000 Td. Ld.) samt Konge- og Kirketienderne af Linaa og Tem Sogne for 200,000 Rd. til Ritmester H. H. G. Halling og Overkrigskommissær H. P. Ingerslev, som 1805 blev Eneejer. Om hans Arbejde for at sejlbargøre Gudenaen se VI p. 378. Han solgte 1814 S. (27 Td. H.), Gods (66½, hvoraf 11 Skovsk. og 17 Mlsk.) og en Del Tiender til Stadshauptmand Fr. B. Aastrup i Randers for 300,000 Rbd. S. V. og 300,000 Rbd. N. V., men Handelen gik tilbage 1817, og Ingerslev beholdt S., indtil den ved Tvangsaukt. 1823 for 143,000 Rd. blev overtaget af Statskassen, som bortforpagtede den.

Allerede ovenn. Landsdommer Hoff havde haft den Tanke at faa anlagt en lille Købstad eller Ladeplads paa Stedet og gøre Aaen sejlbar for Pramme, og ogsaa fra anden Side var Tanken fremsat, saaledes af Oberst Brock, fra 1824 Toldinspektør i Randers, der paa Regeringens Foranstaltning havde undersøgt Gudenaen 1799 for at se, om den kunde gøres sejlbar til Randers. H. P. Ingerslev foreslog at anlægge en anden Vandvej, nemlig fra Silkeborg til Aarhus (gennem Remstrup Aa, Bras-, Borre-, Jul-, Birk-, Knud-, Ravn-, Veng-, Peter-, Gammelgaard-, Taastrup- og Brabrand Sø samt Aarhus Aa), en Plan, der dog af Regeringen erklæredes for uigennemførlig. Derimod erklærede Rentekammeret Ingerslevs Plan om at gøre Gudenaen sejlbar for Pramme fra Silkeborg til Bjerringbro for gennemførlig; Ingerslev fjernede da Aalegaardene, dannede et Løb paa c. 1 m Dybde og 5-6 m Bredde og anl. en Trækvej. Atter 1836 dukkede Planen om en Handelsplads paa Stedet op, fremsat af Godsinspektør, Justitsrd. Bindesbøll, der sammen med Johs. I. Bruun til Brunshaab havde tænkt paa at forpagte Vandkraften ved S. til Anlægget af en

Klædefabrik, og Marts 1840 indgav Bindsbøll et motiveret Forslag om en Handelsplads' Anlæg til Chr. VIII, da S. ifl. kgl. Res. af $\frac{7}{2}$ 1840 var bleven erklæret for Domæne. Kongen selv havde stor Interesse for Sagen, navnlig efter et Besøg i S. i Sommeren s. Aar. Ideen blev dog først virkeliggjort, da Brødr. Chr. og Mich. Drewsen ved kgl. Res. af $\frac{10}{2}$ 1844 blev i Stand til at anlægge Papirfabrikken (se p. 157), idet Rentekammeret ved denne Res. bemyndigedes til at overlade dem den fornødne Vandkraft og Grund til Fabrikken, hvorhos alle Hovedgaardens Jorder bortforpagtedes til dem paa 50 Aar, dog med Forpligtelse til at afgive en Del af Jorderne (Vestermarken) til en Handelsplads. Ved Arvefæsteskødet overlodes der Brødr. Drewsen: 1) et Grundstykke paa østre Side af Gudenaas med Bygninger, deribl. Silkeborg Vandmølle, af Møllesk. 17 Td., 2) Stampeholm med Bygning og et mindre Jordstykke paa den venstre Aabred, 3) Vandkraften ved S. Stigbord med Slusefiskeriet, dog med Forbehold af 20 Hestes Kr. med Plads til et Jærnværk, samt af det fornødne Vand til Anlæg af en Kanalsluse (hele Vandkr. var 150 HK.), 4) Fiskeri i Aar, Søer og Vandsteder inden for Arvefæstets Grænser; alt mod en aarl. Afgift af 840 Rd. i 10 Aar, 1440 Rd. i de næste 10 Aar, og derefter 2500 Rd. Ved Handelspladsens Oprettelse (se ndfr.) overlodes der den af Domænen den saakaldte Vestermark paa omtr. 250 Td. Ld. og omtr. 50 Td. Ld. Eng af Hovedgaardens Mark (1853 udparcelleredes en stor Del af disse Hovedgaardsjorder); endelig solgtes 1873 for 68,000 Kr. til Fabrikkens dav. Ejer Strøberg Gaarden med dens Bygninger, Østmarken, nogle Enge m. m., i alt omtr. 100 Td. Ld., saa at Statsdomænen nu kun bestaar af Skovene (om Salget af Indelukket og Marienlund 1900 se p. 156).

Efter en fra Rentekammeret under $\frac{20}{6}$ 1844 indgiven Forestilling om Oprettelsen af en Handelsplads blev der nedsat en Kommission, som efter nogle i Aug. 1845 afholdte Møder i S. under $\frac{2}{5}$ 1845 fremsatte Forslag, hvori den fremhæver Stedet som gunstigt for en Købstads Opkomst, navnlig paa Grund af dens centrale Beliggenhed i Jylland og ved Landets eneste sejlbare Vandløb, men dog indstiller, at man foreløbig indskrænker sig til Anlægget af en Handelsplads, som oprettedes ved Res. af $\frac{15}{12}$ 1845 og $\frac{2}{1}$ 1846. I de første Aar var Udviklingen kun ringe; før Fabrikkens Anlæg 1844 var der omtr. 30 Mennesker paa den nuv. Kommunes Grund, 1850 var der 499. Men med 1854, da Stedet fik en egen Birkedommer, og 1855, da den fik egen Kommunalbestyrelse og blev et eget Kirkesogn (1856 oprettedes S. Lægedistrikt), begyndte det materielle Opsving; 1855 havde S. 1204 Indb., og i de nærmest flg. Aar gik den rask fremad, om ogsaa Pengekrisen 1857 ramte S. saa meget haardere, som dens handlende for en stor Del var yngre Mænd, der havde begyndt uden stor Kapital. Til Fremgangen bidrog særlig de forbedrede Kommunikationsmidler; 1853-56 anlagdes Silkeborg-Herning Landevej; 1854 byggedes Dæmningen over Langsø, over hvilken Landevejen gennem Hids Hrd., Silkeborgs vigtigste Opland, til Viborg anlagdes 1855-60, ligesom de andre Landeveje efterhaanden forbedredes og forlængedes, og Kanalvejen til Randers reguleredes (se VI p. 378), ligesom ogsaa Jærnbaneanlæggene, der til at begynde med gjorde Byen til en Mellemstation paa Skanderborg-Herning-Skern Banen, men som i det 20. Aarh. har skaffet Forbindelse med Oplandet baade mod N. og S., har været en stor Vinding for Byen. Byen indtog dog længe en underlig Mellemstilling mellem Købstad og Landsogn. Allerede i Rigsdagssamlingen 1856-57 blev der forelagt Udkast til Lov om at gøre den til Købstad, men den gik ikke igennem; først ved Lov af $\frac{7}{4}$ 1899 blev den Købstad fra $\frac{1}{1}$ 1900. Grundlagt som Industriby har Byen stadig udviklet sig i denne Retning, og der er i Aarens Løb oparbejdet flere betydelige Virksomheder indenfor forskellige Grene af Industrien. Handelen har udviklet sig godt og knyttet et større Opland til Byen. Endvidere er Silkeborg blevet noget af en Skoleby med store private Skoler og Seminarier, hvortil den ved sin naturskønne Beliggenhed er udmærket egnet, og dens Natur har endelig gjort den til en af de mest besøgte Turistbyer i Landet, ligesom her er bygget en Række betydelige Sanatorier og Kursteder, hvilket drager en Mængde fremmede til Byen.

Litt.: V. Drechsel, S. 1840-80, Kbh. 1880. — S. Forf., Om S. Handelspl. og dens Tilstand. Et Foredrag 1861. Aarhus (uden Aar). — C. Fibiger, Medicinsk Topographie af S. og Omegn, Kbh. 1863. — J. C. Schythe, Skanderborg Amt p. 116 flg. — A. Fabricius, S. og Himmelbjærgene, Aarhus 1886. — Edv. Egeberg, S. Slot I-III, Kbh. 1923-24. — Saml. t. j. Hist. 4. R. III p. 137 flg. — Aarb. f. nord. Oldk. 1885 p. 323 flg. — Orion II (1851) p. 264 flg. — Aarhus Stifts Aarb. XII p. 164 flg. — Silkeborg By, i Danske Byer og deres Mænd XIV, Aarhus 1917.